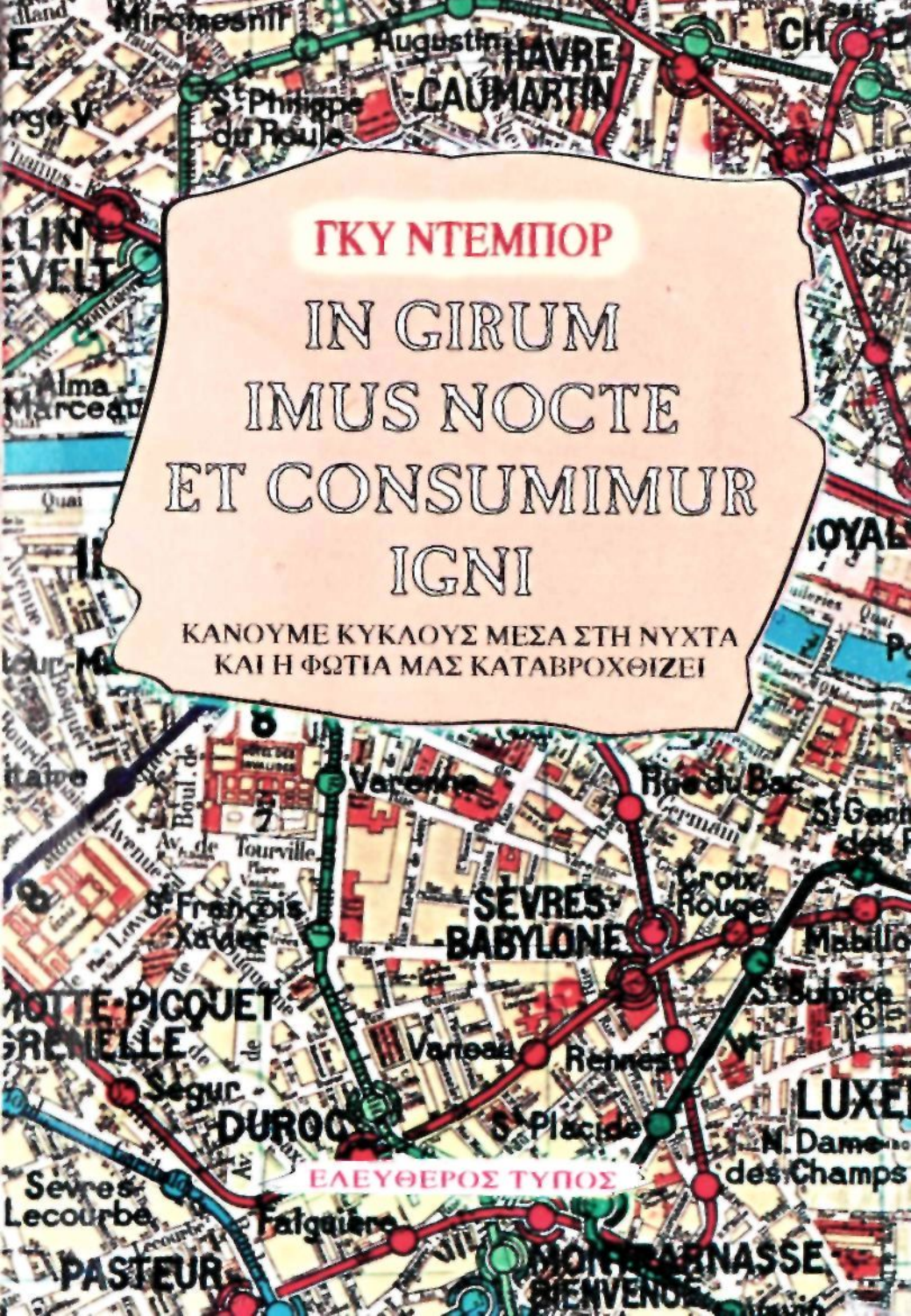

ΓΚΥ ΝΤΕΜΠΟΡ
IN GIRUM
IMUS NOCTE
ET CONSUMIMUR
IGNI
ΚΑΝΟΥΜΕ ΚΥΚΛΟΥΣ ΜΕΣΑ ΣΤΗ ΝΥΧΤΑ
ΚΑΙ Η ΦΩΤΙΑ ΜΑΣ ΚΑΤΑΒΡΟΧΘΙΖΕΙ
ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ ΤΥΠΟΣ

ΓΚΥ ΝΤΕΜΠΟΡ

IN GIRUM IMUS NOCTE ET CONSUMIMUR IGNI

Μετάφραση:
Πάνος Τσαχαγέας

ΚΡΙΤΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ

ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ ΤΥΠΟΣ

Σ' αυτήν την ταινία[1] δεν θα κάνω καμιά παραχώρηση στο κοινό. Ένα πλήθος εξαίρετων λόγων δικαιολογεί, στα μάτια μου, μια τέτοια στάση και θα τους εκθέσω ευθύς αμέσως.

Καταρχήν, είναι πολύ γνωστό ότι δεν έχω κάνει σε τίποτα παραχωρήσεις στις κυρίαρχες ιδέες της εποχής μου ούτε σε καμιά από τις υπάρχουσες εξουσίες.

Άλλωστε, για όποια εποχή κι αν πρόκειται, τίποτα σημαντικό δεν ανακοινώθηκε ποτέ καλοπιάνοντας ένα κοινό, ακόμη κι αν αποτελείτο από συγχρόνους του Περικλέους και, μέσα στον παγωμένο καθρέφτη της οθόνης, οι θεατές δεν βλέπουν σήμερα τίποτα που να θυμίζει τους αξιοσέβαστους πολίτες μιας δημοκρατίας.

Εδώ ακριβώς έγκειται η ουσία: αυτό το κοινό που

1. Στα 1978, μια ταινία εικονογραφούσε παραστατικά αυτό το *λόγο*. Είναι σίγουρο ότι μια τέτοιου είδους ταινία δεν είχε πραγματικά θέση στον κινηματογράφο, όπως βλέπουμε τώρα ότι και ο ίδιος ο κινηματογράφος δεν έχει καμιά θέση μέσα στην κοινωνία. Τα λόγια από μόνα τους, με την προϋπόθεση της προσθήκης κάποιων σημειώσεων που να διευκολύνουν την κατανόηση, θα είναι ωστόσο διαφωτιστικά. Η εποχή μας θ' αφήσει ελάχιστα κείμενα που να εξετάζουν με τόση παρρησία τις μεγάλες μεταμορφώσεις που τη σημάδεψαν. Γιατί τι αληθινό θα μπορούσαν να δουν και να πουν αυτοί που συμμερίζονται οτιδήποτε απ' τις συνδυασμένες αυταπάτες και φιλοδοξίες αυτής της εποχής;

έχει στερηθεί παντελώς την ελευθερία κι έχει τα πάντα ανεχθεί, αξίζει λιγότερο από κάθε άλλο να το καλοπιάνεις. Οι χειραγωγοί της διαφήμισης, με τον παραδοσιακό κυνισμό εκείνων που ξέρουν ότι οι άνθρωποι έχουν την τάση να δικαιολογούν τις προσβολές για τις οποίες δεν παίρνουν εκδίκηση, του ανακοινώνουν σήμερα ατάραχα ότι «όποιος αγαπάει τη ζωή, πηγαίνει σινεμά».[2] Αλλά αυτή η ζωή κι αυτό το σινεμά είναι εξίσου ασήμαντα και γι αυτό ουσιαστικά μπορεί να αντικαθιστά το ένα το άλλο αδιάφορα.

Το κοινό του κινηματογράφου, που ποτέ δεν ήταν πολύ αστικό και σχεδόν δεν είναι πια λαϊκό, στρατολογείται στο εξής, σχεδόν εξολοκλήρου, από ένα μονάχα κοινωνικό στρώμα, που έχει γίνει άλλωστε ευρύ: εκείνο των ειδικευμένων υπαλληλίσκων στα διάφορα πόστα των «υπηρεσιών» εκείνων που το σημερινό παραγωγικό σύστημα έχει τόσο επιτακτική ανάγκη: διαχείριση, έλεγχος, συντήρηση, έρευνα, εκπαίδευση, προπαγάνδα, διασκέδαση και ψευδοκριτική. Όλα αυτά αρκούν για να τους περιγράψεις. Σ' αυτό το κοινό που πηγαίνει ακόμα σινεμά, πρέπει οπωσδήποτε να συμπεριλάβουμε επίσης κι εκείνους του ίδιου φυράματος οι οποίοι, όντας νεότεροι, βρίσκονται ακόμα στο στάδιο της συνοπτικής εκμάθησης των διαφόρων αυτών καθηκόντων στελέχωσης.

Στον ρεαλισμό και τα επιτεύγματα αυτού του περιβόητου συστήματος, μπορούμε ήδη να αναγνωρίσουμε

2. Γύρω απ' αυτό το ηλίθιο σλόγκαν είχε οργανωθεί μια ολόκληρη διαφημιστική καμπάνια που όμως δεν έπεισε το κοινό να ξαναγυρίσει στις αίθουσες προβολής.

τις προσωπικές ικανότητες των εκτελεστικών οργάνων που έχει εκπαιδεύσει. Και όντως αυτοί εδώ πλανώνται σε όλα και δεν μπορούν παρά να παραπαίουν ανάμεσα σε ψέματα. Πρόκειται για μισθωτούς φουκαράδες που περνιούνται για ιδιοκτήτες, για παραμυθιασμένους αδαείς που περνιούνται για μορφωμένοι, για νεκρούς που νομίζουν ότι ψηφίζουν.

Πόσο σκληρά τους φέρθηκε ο τρόπος παραγωγής! Από εξέλιξη σε προαγωγή, έχουν χάσει και τα λίγα που είχαν και κέρδισαν αυτά που κανείς δεν ήθελε. Συγκεντρώνουν τις αθλιότητες και τις ταπεινώσεις όλων των εκμεταλλευτικών συστημάτων του παρελθόντος και το μόνο που αγνοούν απ' αυτά είναι η εξέγερση. Μοιάζουν πολύ με σκλάβους, γιατί στοιβάζονται μαζικά μέσα σε κτίρια άθλια, ανθυγιεινά και καταθλιπτικά· διατρέφονται άσχημα, με τροφή μολυσμένη και άγευστη· νοσηλεύονται υπό άθλιες συνθήκες όταν προσβάλλονται από αρρώστιες, που συνεχώς υποτροπιάζουν βρίσκονται υπό συνεχή και ταπεινωτική επιτήρηση και συντηρούνται μέσα στον εκσυγχρονισμένο αναλφαβητισμό[3] και τις θεαματικές δεισιδαιμονίες, που ανταποκρίνονται στα συμφέροντα των αφεντικών τους. Ξεριζώθηκαν, βρέθηκαν μακριά από τις επαρχίες ή τις γειτονιές τους, σ' ένα καινούργιο και εχθρικό τοπίο, σύμφωνα με τις συγκεντρωτικές τάσεις της σύγχρονης βιομηχανίας. Δεν είναι παρά νούμερα σε γραφικές παραστάσεις σχεδιασμένες από ηλίθιους.

3. Ο εκσυγχρονισμένος αναλφαβητισμός δεν σήμαινε, εκείνη την εποχή, τίποτα άλλο απ' την απλή θεαματική κουλτούρα. Μερικά χρόνια αργότερα διαπιστώσαμε ότι η τελευταία επανέφερε τον αναλφαβητισμό, με την κυριολεκτική έννοια του όρου, με άτυπη μορφή.

Πεθαίνουν σωρηδόν στους δρόμους, σε κάθε επιδημία γρίππης, σε κάθε κύμα καύσωνα, σε κάθε λάθος εκείνων που νοθεύουν τα τρόφιμά τους, σε κάθε τεχνική καινοτομία που είναι επικερδής για τους πολυάριθμους αναδόχους ενός σκηνικού του οποίου αυτοί είναι τα πρώτα θύματα. Οι μαρτυρικές συνθήκες ύπαρξής τους επιφέρουν τον σωματικό, διανοητικό και ψυχικό εκφυλισμό τους. Τους μιλάνε πάντα σαν σε υπάκουα παιδιά, στα οποία αρκεί να πεις «πρέπει» και αυτά αμέσως υποτάσσονται. Κυρίως, όμως, τους αντιμετωπίζουν σαν ηλίθια παιδιά, μπροστά στα οποία ψελλίζουν και παραληρούν δεκάδες πατερναλιστικές εξειδικεύσεις, που αυτοσχεδιάστηκαν την προηγούμενη, κάνοντάς τους να δεχτούν οτιδήποτε, λέγοντάς το όπως νά 'ναι, και, μάλιστα, την επομένη το εντελώς αντίθετο.

Διαχωρισμένοι μεταξύ τους εξαιτίας της γενικής απώλειας κάθε γλώσσας που να ανταποκρίνεται στα γεγονότα, απώλειας που τους απαγορεύει και τον παραμικρό διάλογο, διαχωρισμένοι εξαιτίας του αδιάκοπου και διαρκώς οξυνόμενου ανταγωνισμού τους μέσα στην επιδεικτική κατανάλωση του κενού και, επομένως, διαχωρισμένοι εξαιτίας μιας επιθυμίας, η οποία είναι η πλέον αβέβαιη και ανίκανη να βρει κάποια ικανοποίηση· διαχωρισμένοι ακόμα και από τα ίδια τα παιδιά τους, τη μόνη, μέχρι πρόσφατα, ιδιοκτησία όσων δεν έχουν τίποτα.[4] Τους αφαιρούν, από πολύ νωρίς, τον έλεγχο των παιδιών τους, που είναι ήδη αντίπαλοι τους, που δεν ακούνε πια καθόλου τις αβασάνιστες γνώμες των γονιών τους και περιγελούν την παταγώδη τους αποτυχία· που περιφρονούν, κι όχι άδικα,

4. Έννοια της λέξης «προλετάριος», στους Ρωμαίους.

την καταγωγή τους και αισθάνονται πολύ περισσότερο παιδιά του κυρίαρχου θεάματος, παρά εκείνων των υποτακτικών του οι οποίοι τα γέννησαν τυχαία: ονειρεύονται ότι είναι μιγάδες που προήλθαν απ' αυτούς εκεί τους νέγρους. Πίσω από το προσωπείο της προσποιητής αγαλλίασης, σ' αυτά τα ζευγάρια, όπως και ανάμεσα σ' αυτά και τα παιδιά τους, δεν ανταλλάσσονται παρά βλέμματα μίσους.

Ωστόσο, αυτοί οι προνομιούχοι εργαζόμενοι της ολοκληρωμένης εμπορευματικής κοινωνίας, διαφέρουν από τους σκλάβους στο ότι οφείλουν να μεριμνούν οι ίδιοι για την συντήρησή τους. Η κατάστασή τους μπορεί να συγκριθεί μάλλον με την δουλοπαροικία, επειδή είναι προσκολλημένοι αποκλειστικά σε μιαν επιχείρηση και στην επιτυχή της πορεία, αν και δίχως αμοιβαίο όφελος και, προπάντων, επειδή είναι αναγκασμένοι να κατοικούν σ' ένα και μοναδικό χώρο: το ίδιο κύκλωμα κατοικιών, γραφείων, αυτοκινητοδρόμων, θερέτρων και αεροδρομίων, πάντα πανομοιότυπων.

Αλλά μοιάζουν επίσης με τους σύγχρονους προλετάριους ως προς το αβέβαιο των αποδοχών τους, που αντιφάσκει με την προγραμματισμένη ρουτίνα των εξόδων τους και το γεγονός ότι είναι αναγκασμένοι να εκμισθώνουν τον εαυτό τους στην ελεύθερη αγορά, δίχως να κατέχουν κανένα από τα εργαλεία της εργασίας τους: επειδή έχουν ανάγκη από χρήματα. Είναι αναγκασμένοι ν' αγοράζουν εμπορεύματα και τους έχουν φέρει σε σημείο να μην μπορούν να διατηρήσουν επαφή με οτιδήποτε δεν είναι εμπόρευμα.

Αλλά εκεί που η οικονομική τους κατάσταση προ-

σιδιάζει ακριβέστερα στο ιδιότυπο σύστημα δουλοπαροικίας, την «πεονία»[1], είναι ότι, δεν τους παραχωρείται πια ούτε η πρόσκαιρη διαχείριση του χρήματος γύρω από το οποίο περιστρέφεται όλη η δραστηριότητά τους. Προφανώς, δεν μπορούν παρά να το ξοδεύουν, αφού το λαμβάνουν σε πολύ μικρή ποσότητα για να το συσσωρεύσουν. Τελικά, όμως, υποχρεώνονται να καταναλώνουν επί πιστώσει, αλλά η πίστωση που τους παρέχεται παρακρατείται από τον μισθό τους κι έτσι για να την εξοφλήσουν πρέπει να δουλέψουν ακόμα περισσότερο. Καθώς ολόκληρη η οργάνωση της διανομής των αγαθών είναι συνδεδεμένη με την οργάνωση της παραγωγής και του Κράτους, τους ροκανίζουν ανενόχλητα το μερίδιο που τους αναλογεί, τόσο σε τροφή όσο και σε χώρο, ποσοτικά και ποιοτικά. Αν και τυπικά παραμένουν ελεύθεροι εργαζόμενοι και καταναλωτές, δεν μπορούν να απευθυνθούν αλλού, γιατί παντού τους εμπαίζουν.

Δεν θέλω να πέσω στο απλουστευτικό λάθος να ταυτίσω εντελώς την κατάσταση αυτών των μισθωτών πρώτης κατηγορίας με προγενέστερες μορφές κοινωνικο-οικονομικής καταπίεσης. Πρώτα απ' όλα, επειδή, αν αφήσουμε κατά μέρος το πλεόνασμα της ψευδούς συνείδησης τους και τη διπλή ή τριπλή συμμετοχή τους στην απόκτηση των αξιοθρήνητων σκουπιδιών που κατακλύζουν το σύνολο σχεδόν της αγοράς, είναι φανερό ότι μοιράζονται την θλιβερή ζωή της πλειονότητας των σημερινών μισθωτών: εξάλλου, στα πλαίσια της αφελούς πρόθεσης να κάνουν να ξεχαστεί αυτή η εξοργιστική χυδαιότητα, πολλοί βεβαιώνουν ότι αισθάνονται ενοχλημένοι ζώντας μέσα στην τρυφή, τη στιγμή που

μακρινοί λαοί μαστίζονται από τη στέρηση.[5] Ένας άλλος λόγος για να μην τους συγχέει κανείς με τους δυστυχείς του παρελθόντος, είναι ότι η ιδιότυπη κατάσταση τους εμπεριέχει καθαυτή χαρακτηριστικά αναμφισβήτητα σύγχρονα.

Για πρώτη φορά στην ιστορία, βλέπουμε οικονομικούς παράγοντες υψηλής ειδίκευσης οι οποίοι, πέρα από την εργασία τους, πρέπει να κάνουν τα πάντα μόνοι τους: οδηγούν οι ίδιοι τα αυτοκίνητα τους, έχουν αρχίσει να βάζουν μόνοι τους βενζίνη, κάνουν οι ίδιοι τα ψώνια τους ή ασχολούνται προσωπικά με ό,τι αποκαλούν μαγειρική, αυτοεξυπηρετούνται στα σούπερ μάρκετ, όπως και σ' ό,τι αντικατέστησε τα βαγκόν ρεστοράν. Αναμφίβολα , τα διόλου άμεσα παραγωγικά τους προσόντα τα απέκτησαν γρήγορα, αλλά στη συνέχεια, αφού προσφέρουν το μερίδιο τους σε ώρες εξειδικευμένης εργασίας, είναι υποχρεωμένοι να κάνουν με τα ίδια τους τα χέρια όλα τα υπόλοιπα. Η εποχή μας δεν κατόρθωσε ακόμη να ξεπεράσει την οικογένεια, το χρήμα, τον καταμερισμό της εργασίας, παρ' όλα αυτά όμως, θα λέγαμε ότι γι αυτούς εδώ η υπάρχουσα πραγματικότητα έχει ήδη διαλυθεί σχεδόν εξ ολοκλήρου, μέσα στην απλή στέρηση. Αυτοί που δεν είχαν ποτέ τίποτα ουσιώδες, τώρα δεν έχουν απολύτως τίποτα.

Ο απατηλός χαρακτήρας του πλούτου που ισχυρί-

5. Σ' αυτήν ακριβώς την κοινωνική ανάγκη ανταποκρίνεται ένα αρκετά μεγάλο μέρος της τρέχουσας πληροφόρησης καθώς και οι εμπορικές δραστηριότητες των λεγόμενων «φιλανθρωπικών» οργανώσεων.

ζεται ότι μοιράζει η σημερινή κοινωνία, ακόμα κι αν δεν ήταν αναγνωρίσιμος σ' όλους τους άλλους τομείς, θα ήταν επαρκώς αποδεδειγμένος απ' αυτήν και μόνο την παρατήρηση: ότι για πρώτη φορά ένα τυραννικό σύστημα συντηρεί τόσο άσχημα τους δικούς τους, τους ειδικούς του, τους γελωτοποιούς του. Αυτούς τους εξουθενωμένους υπηρέτες του, το κενό τους φιλοδωρεί με νόμισμα κατ' εικόνα του. Και για να το πούμε αλλιώς, είναι η πρώτη φορά που φτωχοί νομίζουν ότι αποτελούν τμήμα μιας οικονομικής ελίτ, παρότι υπάρχουν αποδείξεις περί του αντιθέτου. Αυτοί οι δύστυχοι θεατές, όχι μόνο εργάζονται, αλλά και κανένας δεν εργάζεται για λογαριασμό τους, και πολύ περισσότερο, οι άνθρωποι που πληρώνονται απ' αυτούς: διότι, ακόμα και οι προμηθευτές τους, θεωρούν τους εαυτούς τους μάλλον ως επιστάτες τους, οι οποίοι επιβλέπουν αν προσέρχονται με αρκετή προθυμία για να συγκεντρώσουν τα *ερζάτς* που είναι υποχρεωμένοι ν' αγοράσουν. Τίποτα δεν θα μπορούσε να κρύψει την ταχεία φθορά, που είναι ενσωματωμένη ήδη εξαρχής, όχι μόνο σε κάθε υλικό αντικείμενο, αλλά ακόμα και στο νομικό επίπεδο, στις σπάνιες ιδιοκτησίες τους. Όπως δεν πήραν κληρονομιά δεν θ' αφήσουν κιόλας.

Λοιπόν, μια που το κοινό του κινηματογράφου έχει να σκεφτεί, πρώτα απ' όλα, αλήθειες τόσο σκληρές που το αφορούν άμεσα και που τόσο συχνά του αποκρύπτονται, δεν μπορούμε ν' αρνηθούμε ότι μια ταινία που, για μια φορά, του προσφέρει την επώδυνη υπηρεσία να του αποκαλύψει ότι η αρρώστια του δεν είναι τόσο μυστηριώδης όσο νομίζει και ίσως ούτε αθεράπευτη — αν τυχόν κατορθώναμε μια μέρα να καταργήσουμε τις τάξεις και το Κράτος— έχει, ως προς

αυτό τουλάχιστον, κάποια αξία. Δεν θα έχει άλλη.

Πράγματι, αυτό το κοινό που θέλει να περνιέται παντού για ειδήμονας και που δικαιολογεί όσα υφίσταται, που δέχεται να βλέπει ν' αλλάζουν προς το αποκρουστικότερο το ψωμί που τρώει κι ο αέρας που αναπνέει, τα κρέατα και τα σπίτια του, δεν αποστρέφεται την αλλαγή παρά μόνο όταν πρόκειται για τον κινηματογράφο που έχει συνηθίσει και, προφανώς, αυτή είναι η μόνη απ' τις συνήθειες του που έχει γίνει σεβαστή.[6] Ίσως να είμαι ο μόνος που το πρόσβαλε από παλιά ως προς αυτό το σημείο. Διότι όλοι οι άλλοι, ακόμα και οι μοντερνίζοντες μέχρι του σημείου να εμπνέονται από συζητήσεις που γίνονται της μόδας από τον τύπο, προϋποθέτουν την αθωότητα ενός τέτοιου κοινού και του δείχνουν, σύμφωνα με τη θεμελιώδη συνήθεια του κινηματογράφου, όσα συμβαίνουν μακριά: διαφόρων ειδών βεντέτες που έχουν ζήσει στην θέση του και τις οποίες κοιτάζει μέσα από την κλειδαρότρυπα με μια χυδαία οικειότητα.

Ο κινηματογράφος, για τον οποίο μιλάω εδώ, είναι η παράλογη μίμηση μιας παράλογης ζωής, μια αναπαράσταση επινοητική στο να μη λέει τίποτα, επιδέξια να ξεγελάει για μια ώρα την πλήξη μέσα από τον αντικατοπτρισμό αυτής της πλήξης· η δειλή μίμηση, που είναι το θύμα του παρόντος και ο ψευδομάρτυρας του

6. Αυτό έπαψε να ισχύει. Είδαμε ότι, μετά από μια σειρά άλλων πραγμάτων, η οικονομική πρόοδος κατάργησε και τον κινηματογράφο, που οι θεατές συντηρούσαν μάλλον βλακωδώς. Οι καινούργιες ανάγκες, απ' τις οποίες εξαρτάται ολοκληρωτικά ο θεατής, κατόρθωσαν να προβάλλουν μια πιο ακριβή αναπαράσταση της εκλογίκευσης τους: έπρεπε ν' αγαπήσουμε το *βιντεοκλίπ*.

μέλλοντος· που, μέσα από πολλές μυθοπλασίες και υπερθεάματα, το μόνο που κατορθώνει είναι να αναλώνεται άσκοπα, συσσωρεύοντας εικόνες που παρασύρονται από το χρόνο.[7] Τι παιδιάστικος σεβασμός για εικόνες! Ταιριάζει μια χαρά σ' αυτόν τον συρφετό ματαιόδοξων, τον πάντα ενθουσιώδη και πάντα απογοητευμένο, τον δίχως γούστο, γιατί δεν είχε ποτέ μια ευτυχισμένη εμπειρία από τίποτα και που δεν αναγνωρίζει τίποτα από τις ατυχείς του εμπειρίες επειδή δεν διαθέτει ούτε γούστο ούτε κουράγιο, σε σημείο που κανένα είδος απάτης, γενικότερης ή ειδικότερης, δεν μπόρεσε ποτέ να κάμψει την ιδιοτελή του ευπιστία.

Θα πίστευε κανείς, μετά από όσα έχει δει καθένας, ότι υπάρχουν ακόμα, ανάμεσα στους ειδικευμένους θεατές που δίνουν στους άλλους μαθήματα, διεστραμμένοι ικανοί να υποστηρίζουν ότι μια αλήθεια που εκφράζεται στον κινηματογράφο, αν δεν *αποδεικνύεται* με εικόνες, έχει κάτι το δογματικό; Εξάλλου, η διανοητική σκλαβιά αυτής της εποχής,[8] αποκαλεί ζηλόφθονα «λόγο του δασκάλου» ό,τι περιγράφει τον δουλικό της χαρακτήρα· όσο για τα γελοία δόγματα των πατρώνων της, ταυτίζεται τόσο πολύ μαζί τους ώστε δεν τα γνωρίζει. Τί θα 'πρεπε να αποδειχτεί με εικό-

7. Παράφραση του Μπουέ, *Επικήδειος λόγος της Ενριέττας-Άννας της Αγγλίας.* (»Η φρόνηση για την οποία μιλάει εδώ είναι αυτή η παράλογη φρόνηση, επινοητική στο να βασανίζει τον εαυτό της, επιδέξια στο να τον ξεγελάει, που σαπίζει στο παρόν, που χάνεται στο μέλλον, που μετά από πολλούς συλλογισμούς και μεγάλες προσπάθειες, το μόνο που καταφέρνει είναι να αναλώνεται άσκοπα συσσωρεύοντας πράγματα που παρασύρονται απ' τον άνεμο»).

8. Τα media την είχαν αποκαλέσει κάποτε «Νέα Φιλοσοφία».

νες; Τίποτα δεν αποδεικνύεται ποτέ παρά μονάχα από την πραγματική κίνηση που καταργεί τις υπάρχουσες συνθήκες, δηλαδή την οργάνωση των παραγωγικών σχέσεων μιας εποχής και τις μορφές ψευδούς συνείδησης που αναπτύχθηκαν πάνω σ' αυτή τη βάση.

Δεν έχουμε δει ποτέ κάποια πλάνη να καταρρέει ελλείψει μιας καλής εικόνας. Αυτός που πιστεύει ότι οι καπιταλιστές είναι εξοπλισμένοι κατάλληλα ώστε να διαχειρίζονται, όλο και πιο ορθολογικά, την διεύρυνση της ευτυχίας του και τις ποικίλες απολαύσεις της αγοραστικής του δύναμης, θα αναγνωρίσει εδώ ικανά κεφάλια πολιτικών κι αυτός που πιστεύει ότι οι σταλινικοί γραφειοκράτες αποτελούν το κόμμα του προλεταριάτου, θα δει εκεί ωραία κεφάλια εργατών. Οι υπαρκτές εικόνες δεν αποδεικνύουν παρά υπαρκτά ψεύδη.

Οι αναπαριστώμενες ιστοριούλες είναι οι λίθοι με τους οποίους χτίστηκε όλο το οικοδόμημα του κινηματογράφου. Δεν βρίσκει κανείς στον κινηματογράφο παρά τους παλιούς θεατρικούς ήρωες, πάνω όμως σε μια σκηνή πιο ευρύχωρη και πιο ευκίνητη ή τους ήρωες των μυθιστορημάτων, μέσα όμως σε ενδύματα και περιβάλλοντα πιο άμεσα αισθητά. Η κοινωνία και όχι η τεχνική, έκανε έτσι τον κινηματογράφο. Ο τελευταίος θα μπορούσε να ήταν ιστορική έρευνα, θεωρία, δοκίμιο, απομνημονεύματα. Θα μπορούσε να ήταν η ταινία που κάνω αυτή τη στιγμή.

Ιδού, λογουχάρη, μια ταινία όπου δεν λέω παρά μονάχα αλήθειες με εικόνες που είναι όλες ασήμαντες ή ψεύτικες· μία ταινία που περιφρονεί τη σκόνη των

εικόνων που την συνθέτει. Δεν θέλω να διατηρήσω τίποτα από τη γλώσσα αυτής της ξεπερασμένης τέχνης, εκτός ίσως από το contre-champ[11] του μόνου κόσμου που κοίταξε και ένα travelling πάνω στις εφήμερες ιδέες μιας εποχής. Ναι, κολακεύομαι που κάνω μια ταινία μ' οτιδήποτε και το βρίσκω διασκεδαστικό που παραπονιούνται γι' αυτό εκείνοι που άφησαν όλη τους τη ζωή να γίνει οτιδήποτε.

Αξιώθηκα το καθολικό μίσος της κοινωνίας του καιρού μου και θα πικραινόμουνα, αν είχα άλλου είδους αρετές στα μάτια μιας τέτοιας κοινωνίας. Ωστόσο, παρατήρησα ότι στον κινηματογράφο προκάλεσα την πιο πλήρη και πιο ομόθυμη αγανάκτηση. Η απέχθεια τους έφτασε μάλιστα σε σημείο να με λεηλατήσουν πολύ λιγότερο απ' ό,τι αλλού, ως τώρα τουλάχιστον.[9] Ακόμα και η ίδια μου η ύπαρξη στον κινηματογράφο, παραμένει μια υπόθεση που γενικά αμφισβητείται. Να' μαι, λοιπόν, τοποθετημένος υπεράνω όλων των νόμων του συναφιού. Εξάλλου, όπως έλεγε και ο Σουίφτ, «δεν είναι δα και μικρή ικανοποίηση για μένα το να παρουσιάσω ένα έργο υπεράνω κάθε κριτικής».

Προκειμένου να δικαιολογηθεί, έστω και στο ελάχιστο, το απόλυτο αίσχος όσων έγραψε ή κινηματογράφησε αυτή η εποχή, θα ήταν κανείς υποχρεωμένος να ισχυριστεί μια μέρα ότι δεν υπήρξε, στην κυριολεξία, *τίποτα άλλο,* και επομένως, ότι τίποτα άλλο, ποιός ξέρει γιατί, δεν ήταν εφικτό. Καλά τώρα! Αυτή την αμήχανη δικαιολογία, εγώ από μόνος μου θα αρκούσα

9. Θέλησαν ν' αρχίσουν στα 1982. Πολύ αργά, βέβαια, για να κάνει κανείς καριέρα σ' αυτήν την τέχνη πριν την διάλυση της.

για να την καταρρίψω με το παράδειγμα μου. Κι όπως δεν μου χρειάστηκε να αφιερώσω παρά ελάχιστο χρόνο και κόπο γι' αυτό, τίποτα δεν θα μ' έκανε να παραιτηθώ από μια τέτοια ικανοποίηση.

Δεν είναι τόσο φυσικό, όσο θα ήθελαν να πιστεύουν σήμερα, το να περιμένουμε από οποιονδήποτε, μεταξύ εκείνων που το επάγγελμα τους είναι να έχουν το λόγο μέσα στις σημερινές συνθήκες, να εισαγάγει εδώ ή εκεί επαναστατικές καινοτομίες. Μια τέτοια ικανότητα ανήκει βέβαια μονάχα σ' αυτόν που συνάντησε παντού εχθρότητα και κατατρεγμό κι όχι σ' αυτόν που παίρνει κρατικές επιχορηγήσεις. Και μάλιστα, σ' ένα βαθύτερο επίπεδο, παρά τη γενικευμένη συνωμοσία σιωπής γύρω απ' αυτό, μπορούμε να πούμε με σιγουριά ότι καμιά πραγματική αμφισβήτηση δεν θα μπορούσε να προέλθει από άτομα που, επιδεικνύοντας την, ανέβηκαν κοινωνικά λίγο περισσότερο απ' ότι εάν απείχαν από αυτήν.[10] Κι όλα αυτά σύμφωνα με το πασίγνωστο παράδειγμα του ευημερούντος συνδικαλιστικού και πολιτικού προσωπικού, πάντα έτοιμου να παρατείνει για μια χιλιετία τους στεναγμούς των προλετάριων, με μοναδικό σκοπό τη διαιώνιση ενός υπερασπιστή τους.

Σ' ό,τι με αφορά, αν μπόρεσα να είμαι τόσο κατακριτέος στον κινηματογράφο, είναι επειδή υπήρξα πο-

--. Αυτός ο ιστορικός νόμος δεν επιδέχεται καμιά εξαίρεση. Σ' αυτόν έγκειται η κύρια δυσκολία των αντικαπιταλιστικών επαναστάσεων, όπως επισήμανε, ήδη από τα 1912, ο Robert Michels στο έργο του: *Προσεγγίσεις μιας Κοινωνιολογίας τον Κόμματος στη Σύγχρονη Δημοκρατία: (Έρευνα πάνω στις Ολιγαρχικές Τάσεις της Ομαδικής Ζωής).*

λύ πιο ένοχος αλλού. Θεώρησα εξαρχής καλό να αφοσιωθώ στην ανατροπή αυτής της κοινωνίας και έδρασα αναλόγως. Έλαβα αυτή την απόφαση σε μια στιγμή όπου όλοι σχεδόν πίστευαν ότι το υπάρχον αίσχος, στην αστική ή τη γραφειοκρατική του εκδοχή, είχε το πιο αίσιο μέλλον. Κι από τότε δεν άλλαξα γνώμη, ούτε μία ούτε περισσότερες φορές όπως άλλοι, με την αλλαγή των καιρών μάλλον οι καιροί άλλαξαν σύμφωνα με τις δικές μου απόψεις. Κι αυτό προκαλεί δυσαρέσκεια στους συγχρόνους μου.

Έτσι λοιπόν, αντί να προσθέσω μια ακόμα ταινία στις χιλιάδες άλλες ασήμαντες ταινίες, προτιμώ να εκθέσω εδώ γιατί δεν θα κάνω κάτι τέτοιο, πράγμα που ισοδυναμεί με την αντικατάσταση των ανούσιων περιπετειών που αφηγείται ο κινηματογράφος με την εξέταση ενός θέματος σημαντικού: του εαυτού μου.

Συχνά μου έχουν προσάψει, άδικα πιστεύω, ότι κάνω δύσκολες ταινίες: ε, λοιπόν, θα κάνω μια δύσκολη. Σ' όποιον οργιστεί επειδή δεν θα μπορεί να καταλάβει κάθε μου υπαινιγμό ή δηλώσει ανίκανος να διακρίνει ξεκάθαρα τις προθέσεις μου, θα απαντήσω μόνο ότι θα πρέπει να λυπάται για την έλλειψη κουλτούρας και για την στειρότητα του κι όχι για τη συμπεριφορά μου· θα πρέπει να λυπάται που έχασε τον καιρό του στο Πανεπιστήμιο, όπου μεταπωλούνται λαθραία λιγοστά αποθέματα μουχλιασμένων γνώσεων.

Εξετάζοντας την ιστορία της ζωής μου, βλέπω ξεκάθαρα πως δεν μπορώ να κάνω ό,τι αποκαλείται κινηματογραφικό έργο. Και πιστεύω ότι μπορώ εύκολα

να πείσω οποιονδήποτε γι' αυτό, τόσο με τη μορφή όσο και με το περιεχόμενο αυτού του λόγου μου.

Πρώτα απ' όλα, οφείλω να αποκρούσω τον πιο ψευδή απ' όλους τους μύθους, σύμφωνα με τον οποίο είμαι ένα είδος θεωρητικού των επαναστάσεων. Δείχνουν να πιστεύουν, εδώ που τα λέμε, τα ανθρωπάκια, ότι παίρνω τα πράγματα από τη θεωρητική τους πλευρά, ότι είμαι ένας κατασκευαστής θεωρίας, ενός σοφού οικοδομήματος στο οποίο μπορείς να πας να κατοικήσεις από τη στιγμή που ξέρεις τη διεύθυνση του και του οποίου θα μπορούσες, μάλιστα, να τροποποιήσεις λιγάκι μια-δυο βάσεις, δέκα χρόνια αργότερα, μετατοπίζοντας τρεις κόλλες χαρτί, ώστε να φτάσει στην οριστική τελειότητα της θεωρίας που θα επέφερε τη λύτρωση τους.

Οι θεωρίες, όμως, δεν φτιάχνονται παρά για να πεθαίνουν μέσα στον πόλεμο του χρόνου: είναι μονάδες, λίγο-πολύ ισχυρές, που πρέπει να ρίξεις στη μάχη την κατάλληλη στιγμή και όποιες κι αν είναι οι αρετές ή οι ανεπάρκειες τους, δεν μπορείς να χρησιμοποιήσεις στα σίγουρα παρά μόνον εκείνες που είναι διαθέσιμες. Όπως ακριβώς οι θεωρίες πρέπει να αντικαθίστανται, επειδή οι αποφασιστικές τους νίκες προκαλούν την φθορά τους ακόμα περισσότερο απ' ότι οι επιμέρους ήττες τους, έτσι και καμιά ζωντανή εποχή δεν είχε ως αφετηρία μια θεωρία: στην αρχή ήταν παιχνίδι, σύγκρουση, ταξίδι. Μπορούμε να πούμε επίσης για την επανάσταση ό,τι είπε ο Ζομινί για τον πόλεμο: ότι «δεν είναι διόλου μια θετική και δογματική επιστήμη, αλλά μια τέχνη που υπόκειται σε ορισμένες γενι-

κές αρχές και, ακόμα περισσότερο, ένα παθιασμένο δράμα».

Ποιά είναι τα πάθη μας και πού μας οδήγησαν; Οι άνθρωποι, συχνότερα, τείνουν τόσο να υπακούουν σε καταναγκαστικές ρουτίνες ώστε, ακόμα κι αν προτίθενται να επαναστατικοποιήσουν τη ζωή εκ βάθρων, να διαγράψουν το παρελθόν και ν' αλλάξουν τα πάντα, δεν βρίσκουν παρ' όλα αυτά αφύσικο το ν' ακολουθήσουν τον κύκλο σπουδών που είναι προσιτές σ' αυτούς και, στη συνέχεια, ν' αναλάβουν ορισμένα λειτουργήματα ή να επιδοθούν σε διάφορες αμοιβόμενες εργασίες ανάλογα με το επίπεδο των προσόντων τους ή και λιγάκι πιο πάνω απ' αυτό. Να γιατί εκείνοι που μας εκθέτουν διάφορες σκέψεις σχετικά με τις επαναστάσεις, αποφεύγουν συνήθως να μας μιλήσουν για τον τρόπο με τον οποίο έξησαν.

Εγώ, όμως, που δεν μοιάζω με κανέναν από αυτούς, θα μπορούσα μονάχα να μιλήσω, με τη σειρά μου, «για τις κυρίες, τους ιππότες, τα όπλα, τους έρωτες, τις συζητήσεις και τα παράτολμα εγχειρήματα»[11] μιας εποχής μοναδικής.

'Αλλοι είναι σε θέση να προσανατολίζουν και να εκτιμούν την πορεία του παρελθόντος τους, σύμφωνα με την αναρρίχηση τους στα πλαίσια μιας καριέρας, την απόκτηση κάθε λογής αγαθών ή, καμιά φορά, με τη συσσώρευση έργων επιστημονικής ή καλλιτεχνικής υφής, που ανταποκρίνονται σε κάποια κοινωνική ζήτηση. Έχοντας απορρίψει κάθε παρόμοια επιλογή, δεν ξαναβλέπω μέσα στο διάβα αυτού του χαοτικού καιρού, παρά μόνο τα στοιχεία που, για μένα, τον συγκρότησαν πραγματικά— ή, μάλλον, τις λέξεις και τις φιγούρες που τους μοιάζουν: ημέρες και νύχτες, πόλεις και ανθρώπους, και, στο φόντο όλων αυτών, έναν αδιάκοπο πόλεμος.

Πέρασα τον καιρό μου σε μερικές χώρες της Ευρώπης και στα μέσα του αιώνα,[12] όταν ήμουνα δεκαεννιά χρονών, άρχισα να διάγω μιαν εντελώς ανεξάρτητη ζωή και ευθύς αμέσως βρέθηκα σαν στο σπίτι μου μέσα στην πιο κακόφημη παρέα.

Ήταν στο Παρίσι, μια πόλη τόσο όμορφη τότε, που πολλοί προτιμούσαν να ζουν εκεί έστω και φτωχοί, παρά οπουδήποτε αλλού όντας πλούσιοι.

Ποιός θα μπορούσε να το καταλάβει αυτό, τώρα που δεν έχει απομείνει τίποτα, εκτός απ' αυτούς που θυμούνται τη δόξα εκείνη; Ποιος άλλος θα μπορούσε να ξέρει τις κακουχίες και τις απολαύσεις που γνωρίσαμε σ' εκείνα τα μέρη όπου όλα τώρα έχουν γίνει τόσο άσχημα;

«Εδώ βρισκόταν η αρχαία κατοικία του βασιλιά του Ου. Χλόη φυτρώνει ατάραχα επάνω στα συντρίμμια. / Εκεί, το μυστηριώδες παλάτι των Τσιν, που γεμάτο ήτανε χλιδή και σκόρπιζε το δέος. / Όλα για πάντα τέλειωσαν, όλα κυλούν συνάμα / άνθρωποι και γι-

11. Οι δύο πρώτοι στίχοι του επικού άσματος του Αριόστο, *Μαινόμενος Ορλάνδος*.

12. 1951.

νόμενα / σαν τ' ατελείωτα κύματα του Γιανγκ-τσε-κιανγκ που χάνονται στη θάλασσα».[13]

Το Παρίσι, τότε, μέσα στα όρια των είκοσι διαμερισμάτων του, δεν κοιμόταν ποτέ τελείως, και επέτρεπε στην κραιπάλη ν' αλλάζει τρεις φορές γειτονιά κάθε νύχτα. Δεν είχαν ακόμα διαιρέσει και διασκορπίσει τους κατοίκους του.[14] Κατοικούσε εκεί ένας λαός που είχε στήσει δέκα φορές στους δρόμους του οδοφράγματα και είχε τρέψει σε φυγή βασιλιάδες. Ήταν ένας λαός που δεν τον ικανοποιούσαν οι εικόνες. Κανείς δεν θα τολμούσε, όταν ζούσε στην πόλη του, να τον κάνει να φάει ή να πιει αυτό που η χημεία των υποκατάστατων δεν είχε τολμήσει ακόμα να επινοήσει.

Τα σπίτια στο κέντρο δεν ήταν ερημωμένα, ή μεταπωλημένα σε κινηματογραφικούς θεατές που γεννήθηκαν αλλού, κάτω από άλλες στέγες. Το σύγχρονο εμπόρευμα δεν είχε έρθει ακόμα για να μας δείξει πώς μπορεί να χρησιμοποιηθεί ένας δρόμος.[15] Κανένας δεν ήταν υποχρεωμένος να πηγαίνει να κοιμάται αλλού εξαιτίας των πολεοδόμων.

Δεν είχαμε δει ακόμα, από υπαιτιότητα της κυβέρνησης, τον ουρανό να σκοτεινιάζει, τον καλό καιρό να εξαφανίζεται και την τεχνητή ομίχλη της μόλυνσης να

13. Ποίημα του Λι Πο.

14. Η μέθοδος αναφέρθηκε μ' αυτούς τους όρους από τον Μακιαβέλι στο έργο του, *Ο Ηγεμόνας.*

15. Ο Δάντης, στη δωδέκατη Ωδή του *Παραδείσου,* λέει τα εξής για την αρχαία Φλωρεντία: «Τα σπίτια δεν ήταν έρημα... Ο Σαρδανάπαλος δεν είχε έρθει ακόμη για να μας δείξει πώς μπορεί να χρησιμοποιηθεί ένα δωμάτιο».

καλύπτει διαρκώς την μηχανική κυκλοφορία των πραγμάτων σ' αυτή την κοιλάδα των δακρύων. Τα δέντρα δεν πέθαιναν από ασφυξία και τ' άστρα δεν είχαν σβήσει απ' την πρόοδο της αλλοτρίωσης.

Οι ψεύτες ήταν, όπως πάντα, στην εξουσία, αλλά η οικονομική ανάπτυξη δεν τους είχε ακόμα προσφέρει τα μέσα να ψεύδονται επί παντός θέματος ή να επικυρώνουν τα ψεύδη τους νοθεύοντας το πραγματικό περιεχόμενο ολόκληρης της παραγωγής. Θα μας εξέπληττε, τότε, εξίσου, αν βρίσκαμε τυπωμένα ή φτιαγμένα στο Παρίσι όλα αυτά τα βιβλία που έκτοτε συντάχθηκαν με τσιμέντο και αμίαντο κι όλα αυτά τα κτίρια χτισμένα με κοινότοπες σοφιστείες, με το να δούμε να αναβιώνει ένας Ντονατέλο ή ένας Θουκυδίδης.

Ο Μούζιλ, στον *Ανθρωπο Χωρίς Ιδιότητες,* σημειώνει ότι, «υπάρχουν διανοητικές δραστηριότητες, όπου δεν είναι τα ογκώδη βιβλία, αλλά οι μικρές πραγματείες που κάνουν περήφανο έναν άνθρωπο. Αν, λογουχάρη, κάποιος ανακάλυπτε ότι οι πέτρες, κάτω από ορισμένες συνθήκες που θα είχαν μείνει μέχρι τώρα απαρατήρητες, μπορούν να μιλάνε, δεν θα χρειαζόταν παρά λίγες σελίδες για να περιγράψει και να εξηγήσει ένα φαινόμενο τόσο επαναστατικό». Θα περιοριστώ, λοιπόν, σε λίγες λέξεις για να ανακοινώσω πως, ό,τι κι αν λένε ορισμένοι, το Παρίσι δεν υπάρχει πλέον. Η καταστροφή του Παρισιού δεν είναι παρά μια υποδειγματική απεικόνιση της θανάσιμης αρρώστιας που αυτή τη στιγμή αφανίζει όλες τις μεγαλουπόλεις κι αυτή η αρρώστια δεν είναι και η ίδια παρά ένα από τα πολλά συμπτώματα της υλικής παρακμής μιας κοινω-

νίας. Το Παρίσι όμως είχε περισσότερα να χάσει από κάθε άλλη πόλη. Ήταν μεγάλη τύχη να ζήσεις νέος μέσα σ' αυτήν την πόλη, τότε που, για τελευταία φορά, έλαμψε μια φλόγα τόσο έντονη.

Υπήρχε, τότε, στην αριστερή όχθη του ποταμού — δεν μπορείς δυο φορές το ίδιο ποτάμι να διαβείς, ούτε δυο φορές ν' αγγίξεις μιαν ύλη φθαρτή στην ίδια κατάσταση[16]— μια συνοικία όπου το αρνητικό είχε την αυλή του.[17]

Είναι κοινότοπη η παρατήρηση ότι, ακόμα και στις περιόδους που συγκλονίζονται από μεγάλες αλλαγές, ακόμα και τα πιο νεωτεριστικά πνεύματα δύσκολα απαλλάσσονται από πολλές αντιλήψεις του παρελθόντος που έχουν πλέον χάσει τη συνοχή τους και διατηρούν τουλάχιστον ορισμένες απ' αυτές, γιατί θα ήταν αδύνατο να απορρίψουν τελείως ως λανθασμένες και άνευ αξίας κάποιες βεβαιότητες καθολικά αποδεκτές.

Παρ' όλα αυτά, πρέπει να προσθέσουμε ότι, όταν γνωρίζει κανείς μέσω της πρακτικής αυτό το είδος υποθέσεων, κάτι τέτοιες δυσκολίες παύουν να αποτελούν εμπόδιο από την στιγμή που μια ομάδα ανθρώπων αρχίζει να θεμελιώνει την πραγματική της ύπαρξη στην αποφασιστική άρνηση όσων είναι καθολικά αποδεκτά και στην πλήρη περιφρόνηση όσων θα μπορούσαν να προκύψουν απ' αυτά.

Όσοι είχαν συγκεντρωθεί εκεί έμοιαζαν να έχουν

16. Ηράκλειτος.

17. Στα 1952, στο κέντρο του 6ου Διαμερίσματος (του Παρισιού).

υιοθετήσει ως μοναδική αρχή δράσης, ευθύς εξαρχής και δημοσίως, το μυστικό που ο Γέρος του Βουνού[111] μεταβίβασε, καθώς λένε, την ύστατη ώρα, στον πιο έμπιστο απ' τους φανατικούς υπαρχηγούς του: «Τίποτα δεν είναι αληθινό, όλα επιτρέπονται». Σ' ό,τι αφορούσε το παρόν, δεν έδιναν καμιά σημασία σε όσους δεν ήταν στις τάξεις τους και νομίζω ότι είχαν δίκιο και σ' ό,τι αφορούσε το παρελθόν, αν κάποιος είχε κερδίσει τη συμπάθειά τους, αυτός ήταν ο Αρτύρ Κραβάν, λιποτάκτης δεκαεπτά εθνών και ίσως και ο Λασενέρ, λόγιος ληστής.

Σ' αυτό το μέρος, ο εξτρεμισμός είχε κηρυχθεί ανεξάρτητος από κάθε επιμέρους αιτία και ήταν αλαζονικά απαλλαγμένος από κάθε σχέδιο. Μια κοινωνία, ήδη παραπαίουσα, αν και το αγνοούσε ακόμη, επειδή οπουδήποτε αλλού οι παλιοί κανόνες ήταν ακόμη σεβαστοί, άφησε για μια στιγμή το πεδίο ελεύθερο σ' αυτό που συχνότερα απωθείται, αλλά πάντα υπήρχε: τον ατίθασο υπόκοσμο, το άλας της γης, ανθρώπους πανέτοιμους να πυρπολήσουν τον κόσμο για να λάμψει περισσότερο.

«Άρθρον 488. Η ενηλικίωσις άρχεται άμα τη συμπληρώσει του εικοστού πρώτου έτους της ηλικίας· εις την ηλικίαν ταύτην είναι κανείς ικανός δια οιανδήποτε πράξιν του δημοσίου βίου».[18]

«Αυτό που μένει να γίνει είναι μια επιστήμη των καταστάσεων που θα αντλήσει στοιχεία από την ψυχο-

18. Αυτή η παράγραφος και οι επτά επόμενες είναι αποσπάσματα από την ταινία *Ουρλιαχτά για χάρη τον Σαντ.*

λογία, τη στατιστική, την πολεοδομία και την ηθική. Αυτά τα στοιχεία θα πρέπει να συμβάλλουν σε έναν απολύτως καινούργιο στόχο: μια συνειδητή δημιουργία καταστάσεων».

«Μα δεν γίνεται λόγος για τον Σαντ σ' αυτήν την ταινία».

«Η τάξη βασιλεύει αλλά δεν κυβερνά».

«Ο Δαίμων των Όπλων. Θυμάστε. Αυτό είναι. Κανείς δεν ήταν αρκετός για μας. Παρ' όλα αυτά... Χαλάζι πάνω στα γυάλινα λάβαρα. Θα τον θυμόμαστε αυτόν τον πλανήτη».

«Άρθρον 489. Ο ενήλιξ ο οποίος τελεί εις συνήθην κατάστασιν μωρίας, παράνοιας ή φρενίτιδος, πρέπει να απολύεται, ακόμη και εάν η κατάστασίς του εμφανίζει διαλείμματα διαύγειας».

«Μετά απ' όλες τις άκαιρες απαντήσεις και τη νιότη που γερνά, η νύχτα ξαναπέφτει από πολύ ψηλά».

«Ζούμε σαν χαμένα παιδιά τις ανολοκλήρωτες περιπέτειες μας».

Μια ταινία που έκανα εκείνη την εποχή και η οποία, όπως είναι φυσικό, πυροδότησε την οργή των πλέον προχωρημένων εστέτ, ήταν από την αρχή ως το τέλος, όπως αυτά που προηγήθηκαν κι αυτές τις φτωχές φράσεις που προφέρονταν, ενώ η οθόνη ήταν εντελώς λευκή, τις διέκοπτε σιγή που συνοδευόταν από μακράς διάρκειας μαύρες σεκάνς. Χωρίς αμφιβολία,

ορισμένοι θα ήθελαν να πιστεύουν ότι η πείρα θα με πλούτιζε ίσως σε ταλέντο ή σε καλή θέληση. Δηλαδή, η πείρα της *βελτίωσης* όσων αρνιόμουν τότε; Ας γελάσω. Γιατί, άραγε, κάποιος που, ενώ στα νιάτα του, θέλησε να είναι τόσο ανυπόφορος στον κινηματογράφο, θα αποδεικνύονταν πιο ενδιαφέρων στα γεράματα; Ό,τι υπήρξε τόσο πολύ κακό δεν μπορεί ποτέ στ' αλήθεια να γίνει καλύτερο. Ας λέμε: «Γέρασε κι άλλαξε», έμεινε επίσης ο ίδιος.[19]

Σ' αυτό το μέρος που υπήρξε η εφήμερη πρωτεύουσα της αναταραχής, αν αληθεύει ότι ο εκλεκτός πληθυσμός περιλάμβανε έναν ορισμένο αριθμό κλεφτών και, περιστασιακά, δολοφόνων, η ύπαρξη όλων χαρακτηριζόταν, κατά κύριο λόγο, από μια φοβερή απραξία· και ανάμεσα στα τόσα κακουργήματα και πλημμελήματα, για τα οποία κατηγορήθηκαν απ' τις αρχές, αυτό έγινε αισθητό ως το πλέον απειλητικό.

Ήταν ο λαβύρινθος ο καλύτερα φτιαγμένος για να παγιδεύει τους ταξιδιώτες. Όσοι σταμάτησαν εκεί για δυο μέρες δεν έφυγαν ξανά ή, τουλάχιστον, έμειναν όσο υπήρχε· οι περισσότεροι όμως είδαν να έρχεται πρώτα το τέλος της σύντομης ζωής τους. Κανείς δεν εγκατέλειπε εκείνους τους δρόμους κι εκείνα τα τραπέζια όπου είχε ανακαλυφθεί το απόγειο του χρόνου.[20] Όλοι θαύμαζαν τους εαυτούς τους που ανταποκρίθηκαν σε μια τόσο εξαιρετικά ολέθρια πρόκληση και πράγματι πιστεύω ότι κανένας απ' όσους πέρασαν από

19. Πασκάλ.

20. Εικόνα που χρησιμοποίησε ο Τόμας Χομπς αναφερόμενος σε μια εποχή αναταραχής.

εκεί δεν απέκτησε την παραμικρή φήμη εντιμότητας στον κόσμο.

Ο καθένας έπινε καθημερινά περισσότερα ποτήρια απ' όσα ψέματα λέει ένα συνδικάτο καθόλη τη διάρκεια μιας άγριας απεργίας. Ομάδες αστυνομικών, που τα αιφνιδιαστικά βήματα τους φώτιζε μεγάλος αριθμός χαφιέδων, δεν έπαυαν να εξαπολύουν εφόδους με οποιοδήποτε πρόσχημα, συχνότερα όμως για να κατάσχουν ναρκωτικά και να μαζέψουν τα κορίτσια που δεν είχαν κλείσει τα δεκαοχτώ. Πώς να μην θυμηθώ τους γοητευτικούς αλήτες και τα αγέρωχα κορίτσια που μαζί τους έζησα στην κατώτατη υποστάθμη της κοινωνίας, όταν αργότερα άκουσα ένα τραγούδι που τραγουδούν οι φυλακισμένοι στην Ιταλία; / Ο χρόνος όλος είχε κυλήσει σαν τις νύχτες μας τότε, δίχως ν' απαρνηθώ τίποτα. «Εκεί 'ναι κοριτσόπουλα που δίνουνε τα πάντα / πρώτα την καλησπέρα τους και ύστερα το χέρι... / Στην οδό Φιλαντζιέρι υπάρχει μια καμπάνα / κάθε της χτύπος και καταδίκη... / Τα καλύτερα παιδιά στη φυλακή πεθαίνουν».[21]

Μολονότι περιφρονούσαν όλες τις ιδεολογικές αυταπάτες και αδιαφορούσαν αρκετά για ό,τι θα ερχόταν αργότερα να τους δικαιώσει, αυτοί οι καταραμένοι δεν απαξίωσαν να ανακοινώσουν προς τα έξω ό,τι θα επακολουθούσε. Έδωσαν στην τέχνη τη χαριστική βολή, πήγαν και ανακοίνωσαν μέσα σ' ένα κατάμεστο καθεδρικό ναό ότι ο Θεός ήταν νεκρός, σχεδίαζαν να ανατινάξουν τον Πύργο του Άϊφελ. Να ποια ήταν τα

21. Είναι το τραγούδι του υποκόσμου του Μιλάνου: Porta romana bella

μικρά σκάνδαλα στα οποία επεδίδοντο σποραδικά αυτοί που ο τρόπος ζωής τους ήταν διαρκώς ένα τόσο μεγάλο σκάνδαλο. Προβληματίζονταν, επίσης, σχετικά με την αποτυχία ορισμένων επαναστάσεων αναρωτιόντουσαν αν το προλεταριάτο υπάρχει και αν ναι, τί στην ευχή θα μπορούσε να είναι.

Όταν μιλάω για τους ανθρώπους αυτούς, δίνω ίσως την εντύπωση πως τους περιγελώ, δεν είναι όμως έτσι. Ήπια το κρασί τους.[22] Τους είμαι πιστός. Και δεν νομίζω ότι έγινα στη συνέχεια καλύτερος σε οτιδήποτε, απ' ό,τι ήταν αυτοί εκείνο τον καιρό.

Λαμβάνοντας υπόψη τη μεγάλη δύναμη της συνήθειας και του νόμου, που βάραινε αδιάκοπα πάνω μας για να μας σκορπίσει, κανένας δεν ήταν σίγουρος ότι θα βρισκόταν ακόμα εκεί στο τέλος της εβδομάδας και εκεί βρίσκονταν όλα όσα θα αγαπούσαμε ποτέ. Ο χρόνος αναλωνόταν ταχύτερα απ' ότι αλλού, και πάλι δεν μας έφτανε. Αισθανόμασταν τη γη να σείεται.

Η αυτοκτονία πήρε πολλούς. «Το ποτό κι ο διάβολος ξαπόστειλαν τους υπόλοιπους», όπως λέει κι ένα τραγούδι.[23]

Στα μισά του δρόμου της αληθινής ζωής, μας περιέβαλε μια ζοφερή μελαγχολία, που με τόσα σαρκαστικά και θλιμμένα λόγια εκφράστηκε στο καφενείο της χαμένης νιότης.

22. Η τυπική έκφραση πίστεως στον φεουδαρχικό κόσμο ήταν: «Έφαγα το ψωμί του».

23. Τραγούδι από το βιβλίο του Στήβενσον, *Η Νήσος των Θησαυρών.*

«Για να το πούμε απερίφραστα και δίχως παραβολές, / είμαστε τα πιόνια μιας παρτίδας που παίζουν οι Ουράνιες Δυνάμεις. / Διασκεδάζουν μαζί μας στη σκακιέρα της Ύπαρξης / και κατόπιν επιστρέφουμε ένας-ένας στο κουτί της Ανυπαρξίας».[24]

«Πόσες φορές το υπέροχο τούτο δράμα που δημιουργούμε θε να παιχτεί μες στους αιώνες σε γλώσσες άγνωστες και σε λαούς αγέννητους;»[25]

«Τί είναι η γραφή; Ο φύλακας της ιστορίας... Τί είναι ο άνθρωπος; Ο σκλάβος του θανάτου, ένας ταξιδιώτης που περνάει, ο φιλοξενούμενος ενός μόνο τόπου... Τί είναι η φιλία; Η ισότητα των φίλων».[26]

«Μπερνάρ, τί ζητάς απ' τον κόσμο; Βλέπεις κάτι που θα σε ικανοποιούσε; Γλιστράει, γλιστράει σαν φάντασμα, που, αφού μας πρόσφερε κάποια ικανοποίηση όσο έμενε μαζί μας, μας εγκαταλείπει αφήνοντας μας μόνο ταραχή... Μπερνάρ, Μπερνάρ, έλεγε, η άγουρη τούτη νιότη δεν θα κρατήσει για πάντα...»[27]

Τίποτα όμως δεν μετέφραζε αυτό το αδιέξοδο και ανήσυχο παρόν όσο η αρχαία εκείνη καρκινική φράση, δομημένη γράμμα προς γράμμα σαν ένας λαβύρινθος απ' όπου δεν μπορείς να βγεις, συνδυάζοντας τόσο τέλεια τη μορφή και το περιεχόμενο της αιώνιας απώλειας: In girum imus nocte et consumimur igni. Κάνουμε κύκλους μέσα στη νύχτα και η φωτιά μας καταβροχθίζει.

24. Τετράστιχο του Ομάρ Χαγιάμ.
25. Σαίξπηρ, *Ιούλιος Καίσαρας.*
26. Αλκουίνος, *Η Υπόσχεση του Φρόνιμου Παιδιού.*
27. Μποσυέ, *Πανηγυρικός του Μπερνάρ ντε Κλαιρβώ.*

Γενεά υπάγει και γενεά έρχεται, η δε γη διαμένει εις τον αιώνα. Και ανατέλλει ο ήλιος και δύει ο ήλιος· και σπεύδει προς τον τόπον αυτού, όθεν ανέτειλεν. Πάντες οι ποταμοί υπάγουσιν εις την θάλασσαν και η θάλασσα ποτέ δεν γεμίζει, εις τον τόπον όθεν ρέουσιν οι ποταμοί, εκεί πάλιν επιστρέφουσι δια να υπάγωσι... Χρόνος είναι είς τα πράγματα και καιρός παντί πράγματι υπό τον ουρανόν. Καιρός του αποκτείνειν και καιρός του ιατρεύειν καιρός του καταστρέφειν και καιρός του οικοδομείν... Καιρός του σχίζειν και καιρός του ράπτειν καιρός του σιγάν και καιρός του λαλείν... Κάλλιον είναι να βλέπει τις δια των οφθαλμών, παρά να περιπλανάται με την ψυχήν και τούτο ματαιότης και θλίψις πνεύματος... Διότι τίς γνωρίζει τί είναι καλόν δια τον άνθρωπον εν τη ζωή, κατά πάσας τας ημέρας της ζωής της ματαιότητος αυτού, τας οποίας διέρχεται ως σκιάν;»[28]

«Θα διαβούμε τον ποταμό και θα ξαποστάσουμε στη σκια εκείνων των δέντρων».[29]

Εκεί αποκτήσαμε τη σκληρότητα που μας συνόδευε σ' όλες τις μέρες της ζωής μας και που επέτρεψε σε πολλούς από μας να είμαστε ελαφρά τη καρδία σε πόλεμο μ' ολόκληρη τη γη. Κι όσο για μένα ειδικά, υποθέτω ότι εξαιτίας των περιστάσεων εκείνης της εποχής

28. *Εκκλησιαστής.*
29. Τελευταία λόγια του στρατηγού «Stonewall» Jackson, καθώς έπεφτε νεκρός στο πεδίο της μάχης.

έζησα φυσικότατα την αλληλουχία τόσων βιαιοτήτων και τόσων ρήξεων, όπου τόσοι άνθρωποι υπέστησαν τόση κακομεταχείριση· κι όλ' αυτά τα χρόνια τα πέρασα, ας πούμε, κρατώντας πάντοτε μαχαίρι.

Θα ήμασταν άραγε λιγότερο αμείλικτοι, αν είχαμε βρει ένα ήδη διαμορφωμένο εγχείρημα, που να κρίναμε άξιο να του αφιερώσουμε τις δυνάμεις μας; Κάτι τέτοιο όμως δεν υπήρχε. Τη μόνη υπόθεση που υποστηρίξαμε χρειάστηκε να την ορίσουμε και να την διευθύνουμε εμείς οι ίδιοι. Και δεν υπήρχε τίποτα πάνω από μας που ν' άξιζε την εκτίμηση μας.

Κάποιος που σκέφτεται και ενεργεί κατ' αυτόν τον τρόπο, είναι αλήθεια πως δεν ενδιαφέρεται ν' ακούσει ούτε λεπτό όσους βρίσκουν κάτι καλό ή έστω αξιοσέβαστο, μέσα στις υπάρχουσες συνθήκες, ή όσους χάνουν το δρόμο που είχαν δείξει πως ήθελαν ν' ακολουθήσουν, ούτε καν, ενίοτε, όσους δεν κατάλαβαν αρκετά γρήγορα. 'Αλλοι, αργότερα, βάλθηκαν να εξυμνούν την επανάσταση της καθημερινής ζωής, με τις άτολμες φωνές τους ή τις εκπορνευμένες πένες τους, πλην όμως από αρκετά μακριά και με την ατάραχη σιγουριά της αστρονομικής παρατήρησης. Ωστόσο, αν είχε κάποιος την ευκαιρία να συμμετάσχει σε μια τέτοιου είδους απόπειρα, ακόμα κι αν απέφευγε τις σημαντικές καταστροφές που την περιβάλλουν ή την ακολουθούν, η θέση του δεν θα ήταν και τόσο εύκολη. Η ζέστη και το κρύο της εποχής εκείνης δεν θα σας εγκαταλείψουν πια. Θα έπρεπε κανείς να ανακαλύψει πώς θα 'ταν δυνατό να ζήσει μιαν επαύριο αντάξια μιας τόσο καλής αρχής. Αυτή την πρώτη εμπειρία της παρανομίας θέλεις να τη συνεχίσεις για πάντα.

Να πώς πυροδοτήθηκε, λίγο-λίγο, μια νέα εποχή αναφλέξεων, που κανένας απ' όσους ζουν αυτή τη στιγμή δεν θα δει το τέλος της: η υπακοή πέθανε. Είναι αξιοθαύμαστη η διαπίστωση ότι οι ταραχές που προήλθαν από έναν ασήμαντο και εφήμερο τόπο, κλόνισαν τελικά την τάξη του κόσμου. (Αν είχαμε να κάνουμε με μια κοινωνία αρμονική, ικανή να διαχειριστεί τη δύναμη της, δεν θα μπορούσαμε ποτέ να κλονίσουμε τίποτα με τέτοιες μεθόδους, αλλά η δική μας, καθώς γνωρίζουμε τώρα πια, ήταν το εντελώς αντίθετο).

Όσο για μένα, ποτέ δεν μετάνιωσα για τίποτα απ' όσα έκανα και ομολογώ, ότι ακόμα και τώρα αδυνατώ τελείως να φαντασθώ τι άλλο θα μπορούσα να έχω κάνει, όντας αυτό που είμαι.[30]

Στην πρώτη φάση της σύγκρουσης, παρά την δριμύτητα της, προσδόθηκαν από την μεριά μας όλα τα χαρακτηριστικά μιας στατικής αμυντικής στάσης. Μια τέτοια αυθόρμητη εμπειρία, καθορισμένη κυρίως απ' τον τοπικό της περιορισμό, δεν έγινε επαρκώς κατά-. νοητή ως αυτό που ήταν και επίσης παραμέλησε υπερβολικά τις μεγάλες ανατρεπτικές δυνατότητες που ήταν παρούσες μέσα στο εμφανώς εχθρικό κλίμα που την περιέβαλε. Ενώ βλέπαμε την άμυνα μας να εξασθενίζει και το κουράγιο ορισμένων να κλονίζεται ήδη, μερικοί από μας σκέφτηκαν ότι θα 'πρεπε αναμφί-

30. Κάποιοι ανακίνησαν ένα ανώφελο ερώτημα: ένα τέτοιο συμπέρασμα εκφράζει μετριοφροσύνη ή έπαρση; Νομίζω ότι έχω κρίνει με πολύ αντικειμενικότητα τα ελαττώματα και τα βίτσια μου.

βολα να συνεχίσουμε, τοποθετούμενοι σε μια επιθετική προοπτική: κοντολογής, αντί να περιχαρακωθούμε στο συγκινησιακό οχυρό μιας στιγμής, να αναπτερωθούμε, να επιχειρήσουμε μια έξοδο, να προελάσουμε και να επιδοθούμε απλούστατα στην ολοσχερή καταστροφή αυτού του εχθρικού σύμπαντος για να το ανοικοδομήσουμε, σε τελική ανάλυση, αν ήταν δυνατόν, πάνω σε άλλες βάσεις. Είχαν υπάρξει προηγούμενα, αλλά τότε είχαν ξεχαστεί. Έπρεπε να ανακαλύψουμε πού οδηγούσε η ροή των πραγμάτων και να την διαψεύσουμε τόσο πλήρως ώστε, αντίστροφα, να αναγκαστεί μια μέρα να υποταχθεί στις δικές μας ορέξεις. Ο Κλαούζεβιτς παρατηρεί χαριτολογώντας: «Όποιος διαθέτει ευφυία οφείλει να την χρησιμοποιεί, αυτός είναι ο κανόνας» κι ο Μπαλτάσαρ Γκραθιαν: «Πρέπει να διασχίσεις το αχανές ορυχείο του χρόνου για να φθάσεις στο κέντρο της ευκαιρίας».

Αλλά πώς μπορώ να λησμονήσω αυτόν που βλέπω παντού στις μεγαλύτερες στιγμές των περιπετειών μας[31], αυτόν που, εκείνες τις αβέβαιες μέρες, χάραξε έναν καινούργιο δρόμο και προχώρησε τόσο γρήγορα επιλέγοντας εκείνους που θ' ακολουθούσαν, επειδή κανένας άλλος δεν το άξιζε εκείνη τη χρονιά; Θα έλεγε κανείς ότι κοιτάζοντας απλά την πόλη και τη ζωή, τις άλλαζε. Ανακάλυψε μέσα σ' ένα χρόνο αντικείμενα διεκδικήσεων για έναν αιώνα. Κατέκτησε τα άδυτα και τα μυστήρια του αστικού χώρου.

Οι σημερινές εξουσίες, με τη φτωχή και παραποιημένη τους πληροφόρηση, η οποία παραπλανά και τις ίδιες στον ίδιο βαθμό σχεδόν που παραζαλίζει τους υπηκούους τους, δεν έχουν καταφέρει ακόμα να εκτιμήσουν πόσο τους στοίχισε το σύντομο πέρασμα αυτού του ανθρώπου. Αλλά και τι μ' αυτό; Όσοι προκαλούν ναυάγια γράφουν τ' όνομα τους μονάχα πάνω στο νερό.[32]

Τη συνταγή της ανατροπής του κόσμου δεν την αναζητήσαμε στα βιβλία, αλλά αλητεύοντας. Ήταν μια περιπλάνηση που κρατούσε μέρες ολόκληρες, όπου καμιά δεν έμοιαζε με την προηγούμενη και που δε σταματούσε ποτέ. Συναρπαστικές συναντήσεις, σημαντικά εμπόδια, προδοσίες ολκής, επικίνδυνα ξελογιάσματα, τίποτα δεν έλειψε από την αναζήτηση ενός άλλου ολέθριου Γκράαλ, που κανείς άλλος δεν είχε θελήσει κι έτσι, μια μαύρη μέρα, ο ωραιότερος παίκτης ανάμεσα μας χάθηκε μέσα στα δάση της τρέλας. — Δεν υπάρχει μεγαλύτερη τρέλα από την παρούσα οργάνωση της ζωής.

Βρήκαμε τελικά το αντικείμενο της αναζήτησης μας; Θέλω να πιστεύω ότι τουλάχιστον το διακρίναμε φευγαλέα· γιατί είναι σε κάθε περίπτωση ολοφάνερο ότι από κει και πέρα ήμασταν σε θέση να αποκτήσουμε μια πολύ παράξενη δύναμη σαγήνης: διότι, από τότε, κανείς δεν μας πλησίασε χωρίς να θέλει να μας ακολουθήσει κι έτσι γίναμε ξανά κύριοι του μυστικού της διαίρεσης αυτού που ήταν ενιαίο. Ό,τι κατανοήσα-

31. Αυτή η παράγραφος και η επόμενη είναι ένα εγκώμιο προς τον Ιβάν Βλαντιμίροβιτς Στσεγκλόφ.

32. «Ενθάδε κείται ένας άνθρωπος το όνομα του οποίου γράφτηκε πάνω στο νερό». Ο Σέλλεϋ, που χάθηκε στη θάλασσα, είχε γράψει αυτό το επιτάφιο επίγραμμα για τον εαυτό του.

με δεν πήγαμε να το πούμε στην τηλεόραση. Δεν αποβλέπαμε σε επιχορηγήσεις επιστημονικής έρευνας, ούτε στα εγκώμια των διανοουμένων των εφημερίδων. Ρίξαμε λάδι στη φωτιά.

Έτσι προσχωρήσαμε οριστικά στο κόμμα του Διαβόλου, δηλαδή, του ιστορικού κακού που οδηγεί τις υπάρχουσες συνθήκες στην καταστροφή· στην «κακή πλευρά» που δημιουργεί την ιστορία καταστρέφοντας κάθε καθιερωμένη ικανοποίηση.

Όσοι δεν έχουν αρχίσει ακόμα να ζουν, αλλά επιφυλάσσονται για μια καλύτερη εποχή και επομένως, φοβούνται πολύ να γεράσουν, δεν περιμένουν τίποτα λιγότερο από έναν αιώνιο παράδεισο. Ο ένας τον τοποθετεί στην ολική επανάσταση κι ο άλλος— πράγμα που καμιά φορά είναι το ίδιο— στην άνοδο του στην ιεραρχία της μισθωτής εργασίας. Κοντολογής, περιμένουν ν' αποκτήσουν πρόσβαση σ' ό,τι ενατενίζουν μέσα στην ανεστραμμένη εικονογραφία του θεάματος: μια ευτυχισμένη ενότητα αιώνια παρούσα.[33] Όσοι όμως επέλεξαν να χρησιμοποιήσουν ως όπλο το χρόνο, ξέρουν ότι το όπλο τους είναι επίσης ο αφέντης τους και δεν μπορούν να παραπονεθούν γι αυτό. Είναι επίσης αφέντης όσων δεν έχουν όπλα και μάλιστα ο πιο σκληρός. Όποιος δεν θέλει να ενταχθεί στην απατηλή διαύγεια του ανεστραμμένου κόσμου, εκλαμβάνεται οπωσδήποτε από τους πιστούς της ως αμφιλεγόμενος θρύλος, ένα κακόβουλο κι αόρατο φάντασμα, ένας διεστραμμένος Άρχοντας του Σκότους. Ωραίος τίτλος

33. Ενώ συγκαλύπτει προφανώς μια ατυχή διαίρεση που ανά πάσα στιγμή διαλύεται.

εξάλλου: το σύστημα της παρούσας διαύγειας δεν απονέμει άλλους τόσο τιμητικούς.

Γίναμε λοιπόν, απεσταλμένοι του Πρίγκηπα του Διχασμού, «του αδικημένου»[34] και επιχειρήσαμε να οδηγήσουμε σε απόγνωση όσους θεωρούσαν τον εαυτό τους άνθρωπο.

Στα χρόνια που ακολούθησαν, άνθρωποι από είκοσι χώρες συγκεντρώθηκαν και προσχώρησαν σ' αυτή τη σκοτεινή συνωμοσία με τις απεριόριστες απαιτήσεις. Πόσα βιαστικά ταξίδια! Πόσοι πολύωροι διαπληκτισμοί! Πόσες παράνομες συναντήσεις σ' όλα τα λιμάνια της Ευρώπης!

Έτσι εκπονήθηκε το καλύτερο πρόγραμμα για την πλήρη αμφισβήτηση του συνόλου της κοινωνικής ζωής: τάξεις και εξειδικεύσεις, εργασία και διασκέδαση, εμπόρευμα και πολεοδομία, ιδεολογία και Κράτος, αποδείξαμε ότι ήταν όλα για πέταμα. Ένα τέτοιο πρόγραμμα δεν περιείχε καμιάν άλλη επαγγελία εκτός απ' αυτή μιας αυτονομίας χωρίς φραγμούς και χωρίς κανόνες. Αυτές οι προοπτικές έχουν σήμερα διεισδύσει στα ήθη και παντού ο καθένας μάχεται υπέρ ή εναντίον τους. Τότε, όμως, θα είχαν φανεί σίγουρα χιμαιρικές, αν η συμπεριφορά του σύγχρονου καπιταλισμού δεν ήταν ακόμα πιο χιμαιρική.

34. Κάποιες χιλιαστικές αιρέσεις (Σ.Μ. του Μεσαίωνα) χαρακτήριζαν μ' αυτόν τον ευφημισμό το Διάβολο και πολύ αργότερα ακόμα με την έκφραση αυτή χαρακτηρίστηκε ο Μπακούνιν από τους Ιταλούς οπαδούς του εξαιτίας της τύχης που του επιφυλάχθηκε στην Διεθνή Ένωση Εργαζομένων.

Υπήρχαν βέβαια τότε ορισμένα άτομα που θα μπορούσαν να συμφωνήσουν, με λιγότερη η περισσότερη συνέπεια, με τη μια ή με την άλλη απ' αυτές τις κριτικές, αλλά δεν υπήρχε κανείς που να μπορούσε να τις ασπαστεί όλες και, ακόμα λιγότερο, να ξέρει να τις διατυπώσει και να τις δημοσιοποιήσει. Γι αυτό, καμιά άλλη επαναστατική απόπειρα εκείνης της περιόδου δεν είχε την παραμικρή επίδραση στον μετασχηματισμό του κόσμου.[35]

Οι αγκιτάτορές μας διέδωσαν παντού ιδέες σύμφωνα με τις οποίες μια ταξική κοινωνία *είναι αδύνατον να επιβιώσει.* Οι διανοούμενοι στην υπηρεσία του συστήματος, οι οποίοι εξάλλου είναι ακόμα πιο εμφανώς σε παρακμή απ' ό,τι αυτό, προσπαθούν σήμερα να πειραματιστούν μ' αυτά τα δηλητήρια για να βρουν αντίδοτο, αλλά δεν θα τα καταφέρουν. Είχαν καταβάλει νωρίτερα πολύ μεγάλες προσπάθειες για να τα αγνοήσουν, εξίσου όμως μάταια: τόσο μεγάλη είναι η δύναμη του λόγου που εκφέρεται στον καιρό του.

Ενώ οι εξεγερτικές μας δολοπλοκίες εξαπλώνονταν στην ήπειρο και άρχιζαν μάλιστα να αγγίζουν και τις άλλες ηπείρους, το Παρίσι, όπου τόσο εύκολα μπορούσες να περάσεις απαρατήρητος, ήταν ακόμα το επίκεντρο όλων των ταξιδιών μας, ο πιο πολυσύχναστος τόπος συναντήσεων μας. Τα τοπία του, όμως, εί-

35. Ήταν ο αιώνας των αντεπαναστάσεων και της προόδου της δουλείας. Τα εγχειρήματα, που ήταν αληθινά διατεθειμένα να ρίξουν το βάρος τους στην αντίθετη κατεύθυνση, ήταν σπάνια. Τα περισσότερα, συνδυάζοντας το θεωρητικό και το πρακτικό κενό, δεν κατάλαβαν προς τα που όδευε η ταξική κοινωνία και ποια θα ήταν στο εξής τα αδύνατα σημεία της.

χαν αλλοιωθεί και όλα κατέληγαν να υποβαθμίζονται και να καταστρέφονται.

Κι όμως, το ηλιοβασίλεμα αυτής της πόλης άφηνε, κατά τόπους, κάποιες εκλάμψεις. Καθώς κοιτάζαμε να κυλούν οι τελευταίες μέρες, βρισκόμασταν μέσα σ' ένα σκηνικό που θα εξαφανιζόταν, απορροφημένοι από ομορφιές που δεν θα ξαναρθούν. Θά 'πρεπε σύντομα να την εγκαταλείψουμε, αυτήν την πόλη που για μας υπήρξε τόσο ελεύθερη, αλλά που θα πέσει ολοκληρωτικά στα χέρια των εχθρών μας. Ήδη, εφαρμόζεται αμετάκλητα ο αμείλικτος νόμος τους που ξαναφτιάχνει τα πάντα κατ' εικόνα του, δηλαδή, έχοντας ως πρότυπο, ένα είδος νεκροταφείου: «Τι συμφορά, τι οδύνη! Το Παρίσι τρέμει».[36]

Θα πρέπει να την εγκαταλείψουμε, όχι όμως χωρίς να έχουμε προσπαθήσει, έστω για μια φορά, να την καταλάβουμε δια της βίας.[37] Θα πρέπει τελικά να την εγκαταλείψουμε, μετά από τόσα άλλα πράγματα, για να ακολουθήσουμε το δρόμο που καθορίζουν οι ανάγκες του παράδοξου πολέμου μας, που τόσο μακριά μας έχει οδηγήσει.

Γιατί η πρόθεση μας δεν ήταν άλλη από το να κάνουμε να φανεί στην πράξη μια διαχωριστική γραμμή ανάμεσα σ' όσους επιθυμούν ακόμα κάτι από το υπάρχον και όσους δεν επιθυμούν πια τίποτα απ' αυτό.

Κι άλλες εποχές γνώρισαν επίσης τη μεγάλη σύ-

36. Το τέλος ενός ποιήματος απ' το *Κολασμοί,* του Ουγκώ: «Στο μισαρό κοιμητήρι...»

37. Αναφορά στο Μάη του '68.

γκρουση, την οποία δεν διάλεξαν, αλλά όπου οφείλεις να διαλέξεις στρατόπεδο. Είναι το εγχείρημα μιας γενιάς με το οποίο θεμελιώνονται ή γκρεμίζονται οι αυτοκρατορίες και οι πολιτισμοί τους. Πρόκειται για την άλωση της Τροίας ή για την υπεράσπιση της. Αυτές οι στιγμές, όπου πρόκειται να χωριστούν και να μην ξαναειδωθούν όσοι θα πολεμήσουν σε αντίπαλα στρατόπεδα, μοιάζουν όλες μεταξύ τους, από κάποια άποψη.

Είναι ωραία εκείνη η στιγμή, όπου εξαπολύεται μια επίθεση εναντίον της τάξης του κόσμου.[38]

Στο σχεδόν ανεπαίσθητο ξεκίνημα της, ξέρουμε ήδη ότι πολύ σύντομα ό,τι κι αν συμβεί, τίποτα δεν θα είναι πια όπως ήταν.

Είναι μια επέλαση που ξεκινάει αργά, επιταχύνει την πορεία της, περνάει απ' το σημείο πέρα απ' το οποίο κάθε υποχώρηση είναι αδύνατη και οδεύει αμετάκλητα να συγκρουστεί με ό,τι έμοιαζε απρόσβλητο, το οποίο ήταν τόσο συμπαγές και τόσο οχυρωμένο, αλλά ωστόσο προορισμένο επίσης να κλονιστεί και να βυθιστεί σε αταξία.

Να λοιπόν τι κάναμε όταν, βγαίνοντας από τη νύχτα, ξεδιπλώσαμε για μια ακόμα φορά το λάβαρο της «παλιάς καλής υπόθεσης»[39] και προελάσαμε κάτω απ' τα πυρά του χρόνου.

38. Αυτή η παράγραφος καθώς και οι τέσσερις επόμενες θέλουν να συνοψίσουν την ιστορία της Καταστασιακής Διεθνούς (1957-1972).

39. Έκφραση των Ισοπεδωτών (Levellers) στην Αγγλική επανάσταση του 17ου αιώνα.

Στην διάρκεια αυτής της πορείας, πολλοί πέθαναν ή έμειναν αιχμάλωτοι στα χέρια του εχθρού και άλλοι πολλοί τέθηκαν εκτός μάχης ή τραυματίστηκαν και δεν θα εμφανιστούν πια σε τέτοιες συναντήσεις. Συνέβη ακόμα να εγκαταλείψει μερικούς το θάρρος και να οπισθοχωρήσουν, αλλά ποτέ, τολμώ να πω, δεν παρεξέκλινε απ' τη γραμμή του ο σχηματισμός μας, μέχρι να φτάσει στην ίδια την καρδιά της καταστροφής.

Ποτέ δεν κατάλαβα πολύ καλά τις μομφές που συχνά μου έχουν προσάψει, σύμφωνα με τις οποίες οδήγησα, υποτίθεται, στον όλεθρο αυτό τον ωραίο στρατό με μια απονενοημένη έφοδο ή μ' ένα είδος νερώνιας αυταρέσκειας. Παραδέχομαι, φυσικά, ότι εγώ επέλεξα τη στιγμή και το στόχο της επίθεσης και συνεπώς αναλαμβάνω, το δίχως άλλο, προσωπικά την ευθύνη για όλα όσα συνέβησαν. Πώς; Μήπως δεν θελήσαμε να πολεμήσουμε έναν εχθρό που κι ο ίδιος δρούσε πραγματικά; Και μήπως δεν στάθηκα πάντα μερικά βήματα πιο μπροστά απ' την πρώτη γραμμή; Όσοι δεν δρουν ποτέ νομίζουν ότι θα μπορούσε κανείς να επιλέξει εντελώς ελεύθερα το μέτρο της αρετής εκείνων που θα λάβουν μέρος σε μια μάχη, καθώς και τον χρόνο και τον τόπο του ακαταμάχητου και αποτελεσματικού πλήγματος. Δεν είναι όμως έτσι: ανάλογα με το διαθέσιμο υλικό και τις όποιες θέσεις είναι εκ των πραγμάτων πιο ευπρόσβλητες, εφορμά κανείς στη μια ή την άλλη μόλις αντιληφθεί μια ευνοϊκή στιγμή, αν όχι, εξαφανίζεται χωρίς να κάνει τίποτα. Ο στρατηγός Σουν Τσε απέδειξε από πολύ παλιά ότι «το πλεονέκτημα και ο κίνδυνος είναι αναπόσπαστα συνδεδεμένα με τον ελιγμό». Και ο Κλαούζεβιτς αναγνωρίζει ότι «στον πόλεμο βρίσκεται κανείς πάντοτε σε αβεβαιότητα σχετι-

κά με την αμοιβαία κατάσταση των δύο στρατοπέδων. Πρέπει κανείς να εξοικειωθεί με το να δρα πάντα σύμφωνα με τις γενικές πιθανότητες και είναι αυταπάτη να περιμένει την στιγμή που θα έχει πλήρη επίγνωση της κατάστασης...» Αντίθετα με τις ονειροπολήσεις των θεατών της ιστορίας, όταν επιχειρούν να γίνουν στρατηγοί στον Σείριο, ακόμα και η τελειότερη θεωρία δεν θα μπορούσε ποτέ να εγγυηθεί τι θα γίνει στην πράξη, αλλά αντίθετα, το πραγματικό γεγονός είναι ο εγγυητής της θεωρίας. Έτσι λοιπόν, πρέπει κανείς να ρισκάρει και να πληρώνει τοις μετρητοίς για να δει τη συνέχεια.[40]

Άλλοι θεατές, που η φαντασία τους δεν φθάνει τόσο μακριά, μη έχοντας δει, ούτε από απόσταση, την έναρξη αυτής της επίθεσης, παρά μόνο το τέλος της, νόμισαν ότι πρόκειται για το ίδιο πράγμα και βρήκαν πως υπήρχε κάποιο ψεγάδι στη διάταξη των δυνάμεων μας και πως οι στολές μας εκείνη τη στιγμή δεν ήταν πια όλες το ίδιο άψογες. Πιστεύω ότι αυτό είναι αποτέλεσμα των πυρών που ο εχθρός συγκέντρωσε πάνω μας, για αρκετά μεγάλο χρονικό διάστημα. Όταν πλησιάζει το τέλος, δεν αρμόζει να κρίνει κανείς από τη στολή αλλά από το αποτέλεσμα. Αν ακούσει κανείς εκείνους, οι οποίοι δείχνουν να μετανιώνουν που η μάχη διεξήχθηκε χωρίς να τους περιμένει, θα νόμιζε ότι το κύριο αποτέλεσμα είναι το γεγονός ότι μια πρωτοπορία θυσιάστηκε, διαλυόμενη πλήρως μέσα σ' αυτή

40. Η φράση παραπέμπει ταυτόχρονα στο πόκερ, όπου ενίοτε πρέπει «να πληρώσεις για να δεις» και στον παραλληλισμό του Κλαουζεβιτς, όταν χαρακτηρίζει, στον ισολογισμό του πολέμου, τη στιγμή της μάχης ως το σημείο όπου σταματά η πίστωση και πρέπει να πληρώσεις τοις μετρητοίς με αίμα.

τη σύγκρουση. Φρονώ, όμως, ότι γι αυτό ακριβώς είχε σχηματισθεί.

Η πρωτοπορίες έχουν περιορισμένη διάρκεια ζωής και ό,τι ευτυχέστερο θα μπορούσε να τους συμβεί, είναι να *ολοκληρώσουν τον κύκλο τους.* Μετά απ' αυτό, οι μάχες διεξάγονται σ' ένα ευρύτερο θέατρο επιχειρήσεων. Μπουχτίσαμε να βλέπουμε τα επίλεκτα σώματα εκείνα που, αφού έχουν επιτελέσει κάποιο γενναίο κατόρθωμα, αντί να αποσυρθούν, παρελαύνουν επιδεικνύοντας τα παράσημα τους και στρέφονται κατόπιν εναντίον της υπόθεσης που είχαν υπερασπίσει. Τίποτα παρόμοιο δεν μπορείς να φοβηθείς, από εκείνες των οποίων η επίθεση διεξήχθηκε μέχρι την πλήρη διάλυση τους.

Αναρωτιέμαι, τι καλύτερο θα μπορούσε να περιμένει κανείς; Το μερικό φθείρεται μαχόμενο.[41] Ένα ιστορικό σχέδιο σίγουρα δεν μπορεί να αξιώνει να διατηρήσει την αιώνια νιότη του, απρόσβλητο από τα χτυπήματα.

Η συναισθηματική ένταση είναι τόσο μάταιη, όσο και τα ψευδοστρατηγικά τεχνάσματα! «Όμως τα κόκκαλά σου θα σαπίσουν, θαμμένα μες στης Τροίας τις πεδιάδες, για μια επιχείρηση ανολοκλήρωτη».[42].

Ο Φρειδερίκος Β', βασιλιάς της Πρωσίας, είπε σ' ένα πεδίο μάχης, σε κάποιο διστακτικό νεαρό αξιωματικό: «Σκύλε! Ελπίζεις λοιπόν ότι θα ζήσεις για πά-

41. Χέγκελ.
42. Ιλιάδα.

ντα;» Και ο Σαρπηδώνας λέει στον Γλαύκο, στη δωδέκατη ραψωδία της Ιλιάδας: «Καλέ μου φίλε, αν ήταν ξεφεύγοντας από τον πόλεμο να μείνουμε για πάντα αγέραστοι κι αθάνατοι, δεν θα πολεμούσα ανάμεσα στους πρώτους... Όμως, έτσι κι αλλιώς, χίλιοι θάνατοι κρέμονται συνέχεια πάνω απ' τα κεφάλια μας, απ' τους οποίους ούτε να ξεφύγει ούτε να γλυτώσει μπορεί κανείς. Εμπρός λοιπόν».

Όταν ο καπνός της μάχης διαλύεται, πολλά πράγματα εμφανίζονται αλλαγμένα. Μια εποχή έχει περάσει. Ας μην μας ρωτάνε τώρα, τι αξία είχαν τα όπλα μας: έχουν κάτσει στο λαιμό του συστήματος των κυρίαρχων ψεμάτων. Το αθώο του ύφος δεν θα επιστρέψει πιά.

Μετά από αυτήν την υπέροχη διάλυση, συνειδητοποίησα ότι έπρεπε, με μιαν αιφνίδια και αθέατη κίνηση, να αποφύγω να γίνω μια υπερβολικά λαμπρή διασημότητα. Ξέρουμε ότι αυτή η κοινωνία υπογράφει ένα είδος συμφώνου ειρήνης με τους πιο δεδηλωμένους εχθρούς της, όταν τους παραχωρεί μια θέση μέσα στο θέαμα της. Όμως εγώ είμαι πραγματικά ο μόνος, αυτό τον καιρό, που έχω κάποια φήμη, σκοτεινή και κακή και δεν έχουν καταφέρει να με κάνουν να εμφανιστώ σ' αυτή τη σκηνή της απάρνησης.

Οι δυσκολίες δεν σταματούν εκεί. Θα το θεωρούσα εξίσου χυδαίο να γίνω μια αυθεντία τόσο της αμφισβήτησης της κοινωνίας όσο και της ίδιας της κοινωνίας κι αυτό δεν είναι και λίγο. Έτσι λοιπόν, αναγκάστηκα να αρνηθώ, σε διάφορες χώρες, να τεθώ επικεφαλής κάθε λογής ανατρεπτικών προσπαθειών, που η

μια ήταν πιο αντιιεραρχική από την άλλη, αλλά των οποίων μου πρόσφεραν, παρόλ' αυτά, την ηγεσία: πώς γίνεται να μην προστάζει το ταλέντο σ' αυτές τις υποθέσεις, όταν διαθέτει μια τέτοια πείρα; Ήθελα όμως να δείξω ότι, μετά από μερικές ιστορικές επιτυχίες, μπορεί κανείς να παραμείνει κάλλιστα εξίσου φτωχός σε εξουσία και γόητρο όσο και πριν (ό,τι εξαρχής διέθετα ο ίδιος απ' αυτά, μού ήταν πάντοτε αρκετό).[43]

. Αρνήθηκα, επίσης, να ανοίξω πολεμική για χίλιες δυο λεπτομέρειες με τους πολυπληθείς ερμηνευτές και αφομοιωτές όσων είχαν ήδη γίνει. Δεν ήμουν διατεθειμένος να απονείμω διπλώματα κι εγώ δεν ξέρω ποιας ορθοδοξίας, ούτε ν' αποφανθώ για διάφορες αφελείς φιλοδοξίες που καταρρέουν χωρίς καν να τις αγγίξεις.[44] Αγνοούσαν ότι ο χρόνος δεν περιμένει, ότι η καλή θέληση δεν αρκεί κι ότι δεν υπάρχει κάποια ιδιοκτησία, για να αποκτηθεί ή να διατηρηθεί, πάνω σ' ένα παρελθόν που δεν είναι πλέον δυνατόν να διορθωθεί. Το βαθύ κίνημα που θα οδηγήσει τους ιστορικούς μας αγώνες μέχρι εκεί που μπορούν να φθάσουν, παραμένει ο μόνος κριτής του παρελθόντος, όταν δρα στον καιρό του. Φρόντισα να δράσω έτσι ώστε καμιά ψευδοσυνέχεια να μην διαστρεβλώσει τον απολογισμό των επιχειρήσεων μας. Όσοι κάποια μέρα θα πράξουν ακόμα καλύτερα, θα δημοσιοποιήσουν ελεύθερα τα σχόλια τους, τα οποία, με τη σειρά τους, δεν θα περάσουν απαρατήρητα.

43. Ένα είδος προσωπικού κύρους, που υπήρχε ανέκαθεν και που δεν εκτέθηκε βέβαια στον κίνδυνο ν' αυξηθεί μέσω οποιασδήποτε μορφής κοινωνική αποδοχή.

44. Τελεσίδικη απόφαση για τους «φιλοκαταστασιακούς» και

Πρόσφερα στον εαυτό μου τα μέσα να παρεμβαίνει από μακριά γνωρίζοντας, μάλιστα, ότι οι περισσότεροι παρατηρητές, ως συνήθως, εύχονταν πάνω απ' όλα να παραμείνω σιωπηλός. Έχω εξασκηθεί από παλιά να ζω μ' έναν τρόπο σκοτεινό και ασύλληπτο. Έτσι μπόρεσα να διευρύνω τις στρατηγικές μου εμπειρίες, που είχαν τόσο καλό ξεκίνημα. Αυτό, σύμφωνα με τα λεγόμενα κάποιου που δεν του έλειπαν οι ικανότητες, είναι μια σπουδή κατά την οποία κανείς δεν μπορεί ποτέ να γίνει διδάκτωρ.[45] Το αποτέλεσμα αυτών των ερευνών και αυτό είναι το μόνο καλό νέο της παρούσας επικοινωνίας μου με το κοινό, δεν θα το δώσω με κινηματογραφική μορφή.[46]

Αλλά, φυσικά, όλες οι ιδέες είναι κενές όταν δεν συναντάς πια το μεγαλείο στην καθημερινή ύπαρξη: έτσι, τα άπαντα των στοχαστών εκτροφείου, που προωθούνται στην αγορά αυτή τη στιγμή του αποσυντεθειμένου εμπορεύματος, δεν κατορθώνουν να κρύψουν τη γεύση της τροφής που τους εξέθρεψε. Αυτά τα χρόνια, έζησα σε μια χώρα όπου ήμουν ελάχιστα γνωστός. Ο χώρος μια απ' τις καλύτερες πόλεις που υπήρξαν ποτέ[47], τον οποίο είχα στη διάθεσή μου, τα πρόσωπα και η χρήση του χρόνου που κάναμε, συνέθεταν ένα σύνο-

την εποχή που ονειρεύονταν ότι θα μπορούσαν να μιμηθούν την Κ.Δ.

45. Ο ναύαρχος ντε Κολινύ, που τον αναφέρει στα *Απομνημονεύματά* του ο καρδινάλιος του Ρετζ, κατέληγε έτσι αναφορικά με την επιστήμη των φατριών και των πολιτικών ταραχών.

46. Ήδη απ' τα 1978, λοιπόν, είχα ανακοινώσει ότι αυτή η ταινία θα ήταν η τελευταία μου.

47. Φλωρεντία.

λο που θύμιζε πολύ τις πιο ευχάριστες τρέλες της νιότης μου.

Πουθενά δεν αναζήτησα μια φιλόξενη κοινωνία και τόσο το καλύτερο: γιατί ποτέ δεν βρήκα καμιά. Συκοφαντήθηκα πολύ στην Ιταλία, όπου είχαν την ευχαρίστηση να μου βγάλουν τη φήμη τρομοκράτη. Μένω όμως, τελείως αδιάφορος στις κάθε λογής κατηγορίες, μια που τό 'χε η μοίρα μου να τις προκαλώ στο πέρασμά μου και γιατί γνωρίζω καλά τον λόγο. Δεν δίνω σημασία παρά μόνο σε ό,τι με γοητεύει σ' αυτή τη χώρα και το οποίο δεν θα μπορούσε να βρεθεί αλλού.

Αναπολώ εκείνη που ήταν εκεί σαν μια ξένη στην ίδια της την πόλη. (»Κάθε μια πολίτης είναι / μιας πολιτείας αληθινής, αλλά θες να πεις, / ότι έζησε εξόριστη στην Ιταλία»).[48] Αναπολώ «τις όχθες του Άρνου γεμάτες αποχαιρετισμούς».[49]

Και μένα επίσης, μετά από τόσους άλλους, με εξόρισαν από τη Φλωρεντία.

Έτσι κι αλλιώς, διανύει κανείς μιαν εποχή όπως κάποιος διασχίζει το ακρωτήρι της Ντογκάνα, δηλαδή, μάλλον γρήγορα.

Στην αρχή δεν το βλέπεις καθώς πλησιάζει προς το μέρος σου κι ύστερα, φθάνοντας στο ύψος του, το ανακαλύπτεις και πρέπει να δεχτείς ότι φτιάχτηκε έτσι και όχι αλλιώς. Ήδη, όμως, προσπερνάμε αυτό το α·

48. Δάντης, *Καθαρτήριο,* 13η Ωδή.

49. Μυσέ, *Λορεντζάτσο.*

κρωτήρι και, αφήνοντάς το πίσω, ξανοιγόμαστε σε άγνωστα νερά.

«Σαν ήμασταν νέοι περάσαμε κάποιον καιρό κοντά σ' ένα δάσκαλο, / νιώθαμε ευχαρίστηση από την πρόοδο μας. / Κοίτα στο βάθος όλων αυτών: Τί μας συνέβηκε; / Ήρθαμε σαν τη βροχή και φύγαμε σαν τον άνεμο».[50]

Μέσα σε είκοσι χρόνια δεν έχεις τον καιρό να κατοικήσεις στ' αλήθεια παρά σ' ένα μικρό αριθμό σπιτιών. Κι αυτά ήταν φτωχικά σπίτια, το τονίζω, αλλά παρόλ' αυτά, σε καλή τοποθεσία. Οτιδήποτε αξιόλογο ήταν πάντα ευπρόσδεκτο, τα υπόλοιπα τα πετάγαμε έξω. Η ελευθερία δεν διέθετε τότε πολλές άλλες κατοικίες.

«Πού 'ναι οι χαριτωμένοι τυχοδιώκτες που ακολουθούσα κάποτε;»[51] Εκείνοι έφυγαν γρήγορα και κάποιος άλλος έζησε ακόμα πιο γρήγορα μέχρι να πέσει η αυλαία της τρέλας.

Η αίσθηση της ροής του χρόνου ήταν πάντα για μένα έντονη και με έλκυε όπως άλλοι έλκονται απ' το κενό ή το νερό. Μ' αυτή την έννοια, αγάπησα την εποχή μου, που έμελλε να δει να χάνεται κάθε υπαρκτή ασφάλεια και να σαρώνεται ό,τι ήταν κοινωνικά διευθετημένο. Ιδού μερικές απολαύσεις που ακόμα και η άσκηση της πιο υψηλής τέχνης δεν θα μπορούσε να μας προσφέρει.

50. Τετράστιχο του Ομάρ Χαγιάμ.
51. Φρανσουά Βιγιόν.

Όσο γι αυτά που κάναμε, πώς θα μπορούσαμε να αξιολογήσουμε το αποτέλεσμά τους στο παρόν; Περιδιαβαίνουμε τώρα αυτό το τοπίο, το ρημαγμένο απ' τον πόλεμο που μια κοινωνία διεξάγει ενάντια στον εαυτό της, ενάντια στις ίδιες της τις δυνατότητες. Το ασχήμισμα των πάντων ήταν, το δίχως άλλο, το αναπόφευκτο τίμημα αυτής της σύγκρουσης. Αρχίσαμε να νικάμε επειδή ο εχθρός ξεπέρασε κάθε όριο στα λάθη του.[52]

Η αληθινή αιτία του πολέμου, για την οποία τόσες παραπλανητικές εξηγήσεις δόθηκαν, έγκειται στο ότι έπρεπε αναγκαστικά να εμφανιστεί υπό την μορφή αντιπαράθεσης ως προς την αλλαγή- δεν απέμενε πια σ' αυτόν κανένα από τα χαρακτηριστικά μιας πάλης ανάμεσα στη συντήρηση και την αλλαγή. Εμείς ήμασταν, περισσότερο από οποιονδήποτε άλλο, οι άνθρωποι της αλλαγής σε μια εποχή που άλλαζε. Οι ιδιοκτήτες της κοινωνίας ήταν υποχρεωμένοι, προκειμένου να διατηρήσουν την θέση τους, να επιδιώξουν μια αλλαγή αντίθετη από τη δική μας. Θέλαμε να ξαναχτίσουμε τα πάντα κι αυτοί επίσης, αλλά σε κατεύθυνση εκ διαμέτρου αντίθετη. Ό,τι έκαναν δείχνει επαρκώς, στο αρνητικό, το σχέδιο μας. Τα τεράστια έργα τους δεν τους οδήγησαν παρά εδώ, σ' αυτή τη διαφθορά. Το μίσος για τη

52. Κανείς δεν έχει αποτολμήσει να εκτιμήσει ακόμα την σημασία της πυρηνικής καταστροφής του Τσερνομπίλ, στα 1986, σ' ό,τι αφορά την κατάρευση της ολοκληρωτικής γραφειοκρατίας στη Ρωσία, που άρχισε τρία χρόνια αργότερα, ούτε μέχρι ποιο σημείο οι αυξανόμενες ευκολίες των μεθόδων δημοκρατικής-θεαματικής διακυβέρνησης και η υπερβολική χρήση που τους έγινε, επέφεραν ακαριαία ατροφία της στρατηγικής αίσθησης σε όσους βασιλεύουν κάτω απ' αυτές τις συνθήκες.

διαλεκτική οδήγησε τα βήματά τους σ' αυτό το βούρκο.[53]

Οφείλαμε να εξαφανίσουμε και διαθέταμε τα κατάλληλα όπλα γι αυτό, κάθε ψευδαίσθηση διαλόγου ανάμεσα σ' αυτές τις ανταγωνιστικές προοπτικές και κατόπιν, τα γεγονότα θα πρόσφεραν την ετυμηγορία τους. Την πρόσφεραν.

Έγινε αδύνατον να κυβερνηθεί αυτή η «κατεστραμμένη γη», όπου οι καινούργιες οδύνες μεταμφιέζονται, παίρνοντας τα ονόματα παλιότερων ηδονών κι όπου οι άνθρωποι φοβούνται τόσο πολύ. Κάνουν κύκλους μέσα στη νύχτα και η φωτιά τους καταβροχθίζει. Ξυπνάνε αλαφιασμένοι και ψάχνουν, ψηλαφώντας, τη ζωή. Κυκλοφορεί η φήμη ότι αυτοί που την απαλλοτρίωναν, τελικά την έχασαν.

Ιδού λοιπόν ένας πολιτισμός που καίγεται, ανατρέπεται και καταποντίζεται αυτούσιος. Τί ωραίος τορπιλισμός!

Κι εγώ; Τί απέγινα εγώ μέσα στη δίνη αυτού του ολέθριου ναυάγιου, το οποίο θεωρώ αναγκαίο και για το οποίο μάλιστα μπορεί να πει κανείς ότι εργάστηκα, αφού σίγουρα αληθεύει ότι απείχα από οποιαδήποτε άλλη εργασία;

Θα μπορούσε άραγε να ισχύσει σ' αυτή τη στιγμή

53. Όσα αναφέρονται εδώ κι εκεί ως τυχαίες παρενέργειες της μόλυνσης, στην ουσία δεν είναι παρά λογικές αναγκαιότητες, αθέατα πανταχού παρούσες μέσα στην «ευτυχία» που διάλεξε η θεαματική-εμπορευματική κοινωνία.

της ιστορίας μου, αυτό που έγραψε ένας ποιητής της Δυναστείας Τ' ανγκ στο *Ξεπροβοδίζοντας έναν ταξιδιώτη;*

«Ξεπέζεψα και με κρασί τον φίλεψα για να τον αποχαιρετήσω / τον ρώτησα που πήγαινε. / Μ' απάντησε: στ' ανθρώπινα τα πράγματα διόλου δεν τα κατάφερα / και στα βουνά Ναν Τσαν ξαναγυρνώ, για νά βρω τη γαλήνη». Μα όχι, το βλέπω ξεκάθαρα, γαλήνη για μένα δεν υπάρχει και, πρώτ' απ' όλα, γιατί κανένας δεν μου κάνει τη χάρη να σκεφτεί ότι στα ανθρώπινα τα πράγματα διόλου δεν τα κατάφερα. Αλλά, ευτυχώς, δεν υπάρχει και κανένας που θα μπορούσε να πει ότι τα κατάφερα. Οφείλουμε, λοιπόν, να παραδεχτούμε πως δεν υπήρξε ούτε επιτυχία ούτε αποτυχία για τον Γκυ Ντεμπόρ και τις υπέρμετρες φιλοδοξίες του.

Ήταν ήδη η αυγή της κουραστικής αυτής ημέρας, που βλέπουμε να φτάνει στο τέλος της, όταν ο νεαρός Μαρξ έγραφε στον Ρούγκε:[54] «Μην μου πείτε ότι τρέφω υπερβολική εκτίμηση για τη σημερινή εποχή. Κι αν, παρόλ' αυτά, δεν απελπίζομαι είναι επειδή η απελπιστική της κατάσταση με γεμίζει ελπίδα».

Σαλπάροντας για την ψυχρή ιστορία, η εποχή αυτή δεν γαλήνεψε, οφείλω να ομολογήσω, κανένα από τα πάθη, των οποίων τόσο ωραία και τόσο θλιβερά παραδείγματα έδωσα.

Όπως αποδεικνύουν επίσης αυτές οι τελευταίες

54. Τον Μάη του 1843.

σκέψεις πάνω στη βία, δεν θα υπάρξει για μένα ούτε οπισθοχώρηση ούτε συμφιλίωση.

Η σύνεση δεν θα έρθει ποτέ.

ΝΑ ΞΑΝΑΠΙΑΣΤΕΙ ΑΠ' ΤΗΝ ΑΡΧΗ[55]

55. Αντίθετα με τις παραδοσιακές λέξεις «τέλος» ή «συνεχίζεται», η φράση αυτή πρέπει να γίνει κατανοητή με όλες τις έννοιες του ρήματος «ξαναπιάνω». Σημαίνει, πρωτ' απ' όλα, ότι η ταινία, της οποίας ο τίτλος είναι καρκινικός, θα κέρδιζε, αν κανείς την ξανάβλεπε αμέσως ώστε να πετύχει καλύτερα το αποκαρδιωτικό της αποτέλεσμα: μόνο ξέροντας το τέλος μπορείς να καταλάβεις την αρχή. Σημαίνει, επίσης, ότι πρέπει να καταπιαστείς ξανά τόσο με τη δράση, όσο και με τα σχόλια που σχετίζονται μ' αυτή. Σημαίνει, τέλος, ότι πρέπει να αναθεωρηθούν όλα εξαρχής, να διορθωθούν, ακόμα και να κατακριθούν για να φθάσουμε μια μέρα σε πιο αξιοθαύμαστα αποτελέσματα.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ ΤΟΥ ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΗ

I. Φεουδαρχικό σύστημα δουλοπαροικίας που εμφανίστηκε στο Μεξικό. Στα πλαίσια αυτού, οι μεγαλογαιοκτήμονες εκμισθώνουν την εργατική δύναμη ακτημόνων αγροτών (πεόνων).
II. Αντίστροφη λήψη (κινηματογραφικός όρος).
III. *Γέρος τον Βουνού* Χασάν Ι Σαμπάχ. Ηγέτης της Σιτικής Ισμαηλιτικής αίρεσης των Ασασίνων.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΛΙΓΑ ΛΟΓΙΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΤΑΙΝΙΑ

Η Ελληνική έκδοση του In girum αποτελεί μετάφραση της, λεγόμενης κριτικής, γαλλικής έκδοσης, που κυκλοφόρησε το 1990 στο Παρίσι από τις εκδόσεις Gerard Lebovici.

Το κείμενο της ταινίας είχε περιληφθεί αρχικά στον τόμο *Κινηματογραφικά Άπαντα* του Γκυ Ντεμπόρ (εκδόσεις Champ Libre, Παρίσι 1978), υπό μορφή σεναρίου.

Η ταινία γυρίστηκε το 1978 με σκηνοθέτη τον Γκυ Ντεμπόρ και παραγωγό τον Ζεράρ Λεμποβισί, αλλά προβλήθηκε δημόσια τρία χρόνια αργότερα, επειδή κανείς αιθουσάρχης δεν τη δεχόταν.

Το 1981 ο Ζεράρ Λεμποβισί, προβαίνοντας σε μια σπάνια χειρονομία γενναιοδωρίας απέναντι στον στενό φίλο και συνεργάτη του Γκυ Ντεμπόρ, αγόρασε μια κινηματογραφική αίθουσα στο κέντρο του Παρισιού, με την επωνυμία Cujas, με σκοπό την αποκλειστική προβολή των έξι ταινιών του Γκυ Ντεμπόρ- αυτό διήρκεσε μέχρι τις 5 Μαρτίου 1984, ημερομηνία θανάτου

του Ζεράρ Λεμποβισί, όταν δολοφονήθηκε σε μια μυστηριώδη ενέδρα στο Παρίσι.

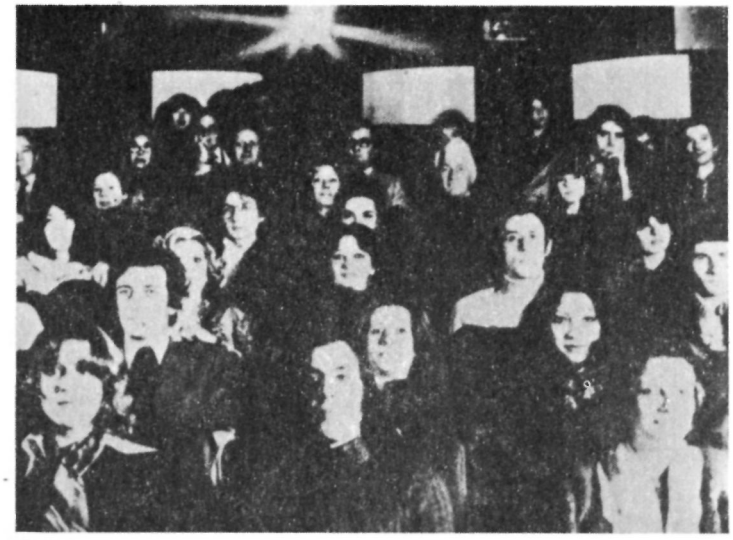
Αντιδρώντας ακαριαία στον χείμαρρο συκοφαντιών που κατέκλυσε, από την επομένη, τα γαλλικά μέσα ενημέρωσης τόσο κατά του δολοφονηθέντος όσο και κατά του ίδιου του Ντεμπόρ, ο Γκυ Ντεμπόρ απαγόρευσε δια παντός κάθε δημόσια προβολή των ταινιών του στην Γαλλία, απαγόρευση την οποία γενίκευσε αργότερα, φοβούμενος την μεταχείριση που θα μπορούσε να τους επιφυλαχθεί εξαιτίας των αλλαγών που είχαν μεσολαβήσει στην βιομηχανία του θεάματος.

Οι έξι κινηματογραφικές δημιουργίες του Γκυ Ντεμπόρ, για τις οποίες γίνεται λόγος πιο πάνω, είναι: *Ουρλιαχτά για χάρη του Σαντ* (1952), *Σχετικά με το πέρασμα ορισμένων προσώπων μέσα από μια αρκετά μικρή χρονική μονάδα* (1959), *Κριτική του διαχωρισμού* (1961), *Η κοινωνία του θεάματος* (1973), *Ανασκευή όλων των κρίσεων, εχθρικών ή εγκωμιαστικών, που έχουν εκφρασθεί μέχρι στιγμής όσον αφορά την ταινία «Η κοινωνία του θεάματος»* (1975), In girum *imus nocte et consumimur igni* (1978).

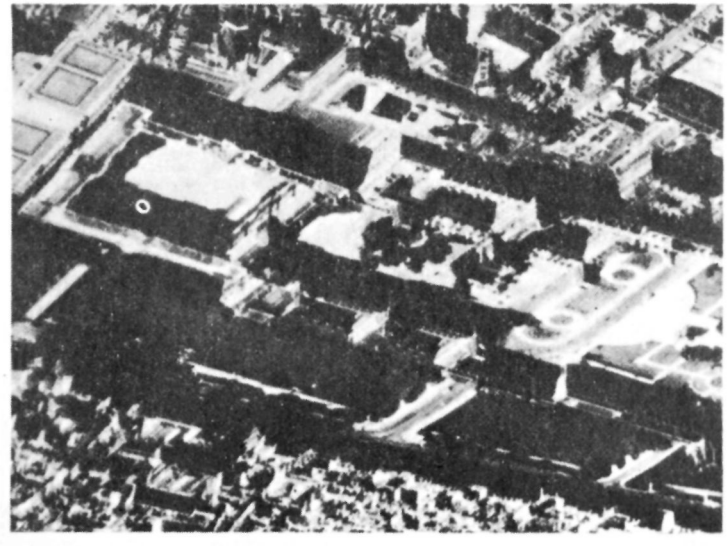
Η δομή της τελευταίας, με εξαίρεση τα *Ουρλιαχτά για χάρη του Σαντ* όπου δεν υπήρχαν καθόλου εικόνες, ήταν ανάλογη με την δομή των προηγούμενων. Δηλαδή, με την επικράτηση ενός πλήρους αποσυντονισμού μεταξύ λόγου και εικόνας, σχηματίζεται ένα παράδοξο κινηματογραφικό «κουβάρι» όπου εμπλέκονται η φωνή ενός αφηγητή που εκφωνεί το κείμενο της ταινίας, μουσικά κομμάτια, αποσπάσματα από διάφορες ταινίες (εν είδει κινηματογραφικού sampling), καθώς κι ένα ετερογενές οπτικό υλικό που, άλλοτε άμεσα και άλλοτε έμμεσα, σχετίζεται με τον αφηγούμενο λόγο, χωρίς ωστόσο να προβάλλεται σε μια συνεχή ροή.

Ο αναγνώστης μπορεί να πάρει μια ιδέα όσον αφορά την οπτική μπάντα της ταινίας, από το «τρέιλερ» που ακολουθεί: σκηνές από,την καθημερινή ζωή υπαλλήλων, αποσπάσματα από ταινίες (ανάμεσά τους *Τα παιδιά της γαλαρίας* και *Οι επισκέπτες της νύχτας* του Μαρσέλ Καρνέ, *Ο τρίτος άνθρωπος* του Κάρολ Ρηντ, *Η επέλαση της ελαφράς ταξιαρχίας* του Μάικελ Κέρτιζ, ο *Ορφέας* του Ζαν Κοκτώ), αεροφωτογραφίες του Παρισιού, το κοινό ενός καφέ στο Saint-*Germain-des-Pres,* Αντρέας Μπάαντερ και Γκούντρουν Έσλιν, ο Γκυ Ντεμπόρ σε διάφορες ηλικίες, Ιβάν Στσεγκλόφ, Ζιλ Βαλμάν, Άσγκερ Γιορν, σκηνές από μάχες, Σηκουάνας, αεροφωτογραφίες της Φλωρεντίας, το ακρωτήρι της Ντογκάνα στη Βενετία, καρδινάλιος του Ρετζ κλπ.

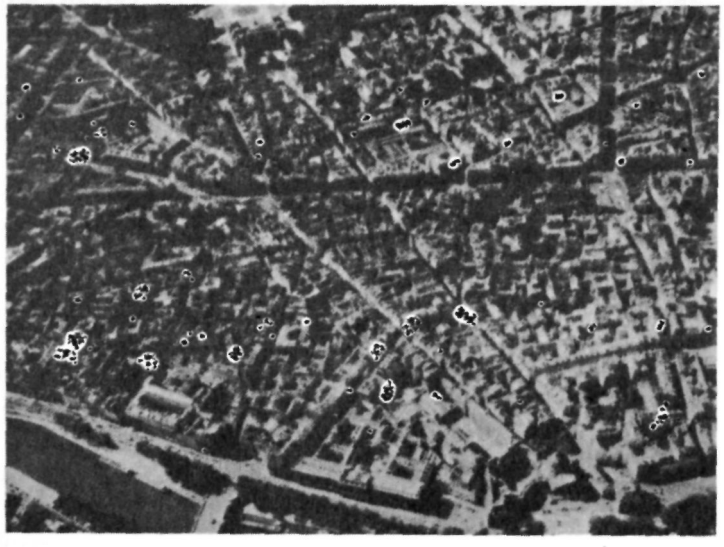
Πάνος Τσαχαγέας

Τίποτα σημαντικό δεν ανακοινώθηκε ποτέ καλοπιάνοντας ένα κοινό, ακόμη κι αν αποτελείτο από συγχρόνους του Περικλέους και, μέσα στον παγωμένο καθρέφτη τη οθόνης, οι θεατές δεν βλέπουν σήμερα τίποτα που να θυμίζει τους αξιοσέβαστους πολίτες μιας δημοκρατίας.

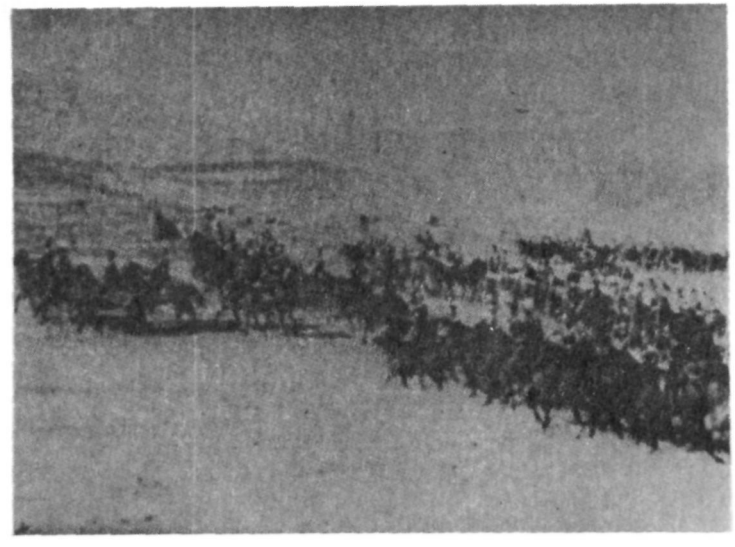
«Εδώ βρισκόταν η αρχαία κατοικία του βασιλιά του Ου. Χλόη φυτρώνει ατάραχα επάνω στα συντρίμμια. / Εκεί, το μυστηριώδες παλάτι των Τσιν, που γεμάτο ήτανε χλιδή και σκόρπιζε το δέος. / Όλα για πάντα τέλειωσαν, όλα κυλούν συνάμα / άνθρωποι και γινόμενα...»

Υπήρχε, τότε, στην αριστερή όχθη του ποταμού— δεν μπορείς δυο φορές το ίδιο ποτάμι να διαβείς, ούτε δυο φορές ν' αγγίξεις μιαν ύλη φθαρτή στην ίδια κατάσταση— μια συνοικία όπου το αρνητικό είχε την αυλή του.

Στα μισά του δρόμου της αληθινής ζωής, μας περιέβαλε μια ζοφερή μελαγχολία

Είναι ωραία εκείνη η στιγμή, όπου εξαπολύεται μια επίθεση εναντίον της τάξης του κόσμου.

Έτσι κι αλλιώς, διανύει κανείς μιαν εποχή όπως κάποιος διασχίζει το ακρωτήρι της Ντογκάνα, δηλαδή, μάλλον γρήγορα.

Πέρασα
τον καιρό μου σε μερικές χώρες της
Ευρώπης και στα μέσα του αιώνα ...
άρχισα να διάγω μιαν εντελώς
ανεξάρτητη ζωή και ευθύς αμέσως
βρέθηκα σαν στο σπίτι μου μέσα στην
πιο κακόφημη παρέα. Ήταν στο
Παρίσι... Τη συνταγή της ανατροπής του
κόσμου δεν την αναζητήσαμε στα
βιβλία, αλλά αλητεύοντας... Στα χρόνια
που ακολούθησαν άνθρωποι από είκοσι
χώρες συγκεντρώθηκαν και
προσχώρησαν σ' αυτή τη σκοτεινή
συνωμοσία... Οι αγκιτάτορές μας
διέδωσαν παντού ιδέες σύμφωνα με τις
οποίες μια ταξική κοινωνία είναι
αδύνατον να επιβιώσει...